

Buku yo Hlaya ya Nseketelo

GIREDI YA

3

XITSONGA

RIRIMI RA LE KAYA

KOTARA YA 3

Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo

GIREDI YA 3 | KOTARA YA 3

XITSONGA

Vundzeni

Kotara ya 3	1
Nkongomelo: Hi van'wamabindzu.....	2
Vhiki ra 1	4
Vhiki ra 2	11
Nkongomelo: Hi endla ku hambana	18
Vhiki ya 3	20
Vhiki ya 4	27
Nkongomelo: Vuhina	34
Vhiki ya 5	36
Vhiki ya 6	43
Nkongomelo: Hi dyondza swilo leswintshwa	50
Vhiki ya 7	52
Vhiki ya 8	59

KOTARA YA 3

Nkongomelo: Hi van'wamabindzu

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

Homu ku xaviwa leyi voniwaka.

Loko u xavisa xo karhi, u fanele ku vonisisa leswaku wa navetisa leswaku vanhu va ta kota ku xi tiva, va xava. Ivi bindzu ra wena ri kula.

Switori:

**Ku xavisiwa
matandza mantshwa**

Kelvin Doe: DJ Focus

Ntivomarito

xihahlu:	Xiyindlwana lexisongo laha ku tshamaka tihuku.
Ku navetisa:	Ku byela vanhu hileswi u lavaka ku swi xavisa.
fulayara:	xiphephana lexi nyikaka vanhu vuxokoxoko.
ndlandlamuxa:	Ku endla nchumu wo karhi wu va wukulu kumbe ku wu kurisa.
vutumbuluxi:	Ku va kahle eka ku ehleketa hi miehleketo leyintshwa na ya vutlhari yo tlhantlha swiphiso.
vunjhiniyara:	Ku dizayina na ku aka swilo ku tlhantlha swiphiso.
xifambisatisinginali:	Xitirhisiwa lexi rhumelaka tisiginali ta xiyanimoya leswaku vanhu va kota ku yingisela xiyanimoya.
ku tiyisela:	Ku ya emahlweni u tirha hi matimba hambiloko nchumu wo karhi wu tika.

Ntivoramarito

n'wamabindzu:	Munhu loyi a sungulaka bindzu a xavisa swilo kumbe vukorhokeri leswaku a kuma mali.
bindzu:	Ntirho lowu vanhu va wu endlaka leswaku va kuma mali hi ku xavisa nhundzu kumbe vukorhokeri.
mihlayelo:	Ku kuma tinhlamulo hi ku tirhisa tinomboro.
muxavi:	Munhu loyi a xavaka nchumu wo karhi exitolo kumbe bindzu.
fasitere:	ndhawu leyi nga pfuleka eka yindlu leswaku ku nghena moya kumbe ku tisa ku voningela.
rhandi:	mali leyi tirhisiwaka eAfrika-Dzonga.
Ku tshikela:	Ku va huku yi humesa matandza lama hi ma dyaka kumbe lama ku humaka swikukwana eka wona.

Vutisa ndyangu wa wena:

Ku na loyi a nga n'wamabindzu edyangwini wa ka n'wina? Loko ku ri ina, i bindzu ra njhani?

U vona swi antswa ku va na ntirho ku tlula ku va na bindzu?

Ku khuluka

Ku lulamisela Giredi ya 4

- I nkarhi wo va hi sungula ku lulamisela Giredi ya 4. Ku ta va ku cinca lokukulu.
- Xiluva i mudyondzi wa Giredi ya 4. U vilerisiwa hi ku hlaya eka Giredi ya 4.

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku Vilerisiwa hi ku Hlaya

Mudyondzisi wa mina u boxe leswi nga ndzi khomisa rhumbyana. “Lembe leri taka eka Giredi ya 4, u fanele ku tihlayela,” ku vula Mnn Baloyi. “U fanele ku twisisa leswi u swi hlayaka.”

Ndzi languta buku ya mina. Mikarhi yin’wana marito ma ndzi kanganyisa. Ndzi twa ndzi chava. Loko ndzo ka ndzi nga swi koti ke? Hi nkarhi wo wisa ndzi tshama ndzexe. Nkateko a ta. “U vilerisa hi yini?” a vutisa.

“A ndzi koti ku hlaya ku fana na wena,” hi mina ndzi lava no rila.

Nkateko a ndzi khoma hi voko. “U nga titoloveta na mina. Hi hamba hi hlaya siku na siku.”

Madyambu malamo ndzi byerile kokwana. A ndzi languta a hleka. A ku, “Hi ta hamba hi hlaya siku na siku ntukulu. Hi ku nonoka.”

Se ndzi titwa ndzi tiyile. Kumbe loko ndzo titoloveta siku na siku, ndzi ta va munghana wo hlaya.

Ntwisiso

Bulani hi swivutiso leswi nga laha hansi na munghana kumbe ntlawa wa wena.

1. I mani un’wana loyi Xiluva a faneleke ku vulavula na yena hi mhaka yo hlaya?
2. U titwa njhani hi mhaka yo hlaya hi wexe eka Giredi ya 4?
3. U vilerisiwa hi swo karhi swo tanihi ku tsaka kumbe Matematiki?
4. U nga vulavula na mani hi leswi ku vilerisaka?

Ku khuluka

Ku lulamisela Giredi ya 4

- Mikarhi yin'wana swilo swintswa swa chavisa.
- Phamela u le ka Goredi ya 3. U vilerisiwa hi tlilasi na mudyondzisi wa yena lontshwa.

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku chava ku cinca tlilasi

Eka Giredi ya 3 ndzi nghena etlilasini yin'we. Ndzi na mudyondzisi un'we. I Mnn Baloyi. Wa swi tiva ndzi rhandza yini. Ndzi titwa kahle etlilasini ya yena.

Buti wa mina u ndzi byele leswi ndzi chavisaka. “Eka Giredi ya 4, u nghena etitlilasini to hambana,” ku vula buti. “U dyondzisa hi vadyondzisi vo hambanahambana.”

Mbilu ya mina yi ku bu, bu, buu! “Loko ndzo lahleke ke?” Hi mina ndzi vutisaka. “Loko vadyondzisi vantshwa va nga ndzi rhandzi ke?”

A hleka. “U nga vileli. Na mina ndzi sungule ndzi chava Ivi ndzi tolovela. Swi hetelela swi tsakisa,” ku vula buti.

Ndza ha vilela na sweswi. Loko ndzi ehleketa hi swona, khwiri ra mina ra duma.

Kambe manana u ri, “Mi ta va mi endla swilo swintshwa hinkwenu ka n'wina. Mi ta pfunana.”

Kumbe ndzi ta swi rhandza.

Ntwisiso

Bulani hi swivutiso leswi nga laha hansi na munghana kumbe ntlawa wa wena.

1. Exikolweni xa wena ku va ku humelela yini eka Giredi ya 4?
2. Ku va na vadyondzisi vo hambana, va dyondzisa tidyondzo to hambana?
3. Mi pfa mi ya etitlilasini to hambana?
4. U titwa njhani hi mhaka leyi?
5. U tiva xikolo xa wena hinkwaxo?

Nkongomelo: **Hi van'wamabindzu**

Ku khuluka

Ku lulamisela Giredi ya 4

- Nhlamulo i mudyondzi wa Giredi ya 3. U tshama a xwerile no lahlekeriwa hi swilo.

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku Lavana na Swilo

Ndzi vona wonge swilo swa mina swa ndzi tsutsuma. Tolo ndzi lahlekeriwe hi jesi. Vhiki leri nga hundza a ku ri pensele ya mina leyintshwa.

Namuntlha Mnn Mavasa u te, “Humesani tibuku ta n’wina ta Matematiki.” Hinkwavo va humesile. Ndzi lave ndzi kondza ndzi karhala. Ndzi dzuka nyuku. Ndzi vile wo hetelela, nakambe.

Loko nsimbi yi ba, hi mina wo hetelela ku longwa. Vanghana va mina va ndzi yimela enyangweni. “Hatlisa!” ku vula vanghana va mina.

Manana a ku, “Nhlamulo, eka Giredi ya 4 u fanela ku hlayisa swilo swa wena. Mudyondzisi a nge ku hlayiseli.” Leswi swi ndzi vilerisile.

Mnn Mavasa u ndzi dyondzisile ndlela yo hlayisa. “Paka beke ya wena ku fana siku na siku,” a vula. “Ivi u longoloxa swilo: ntanghu, jesi, pensele, tibuku.”

Sweswi ndzi swi vula hi nhloko, wonge i risimu. Namuntlha ndzi vuyile na swilo swa mina hinkwaswo. Manana a n’wayitela. Ndzi tinyungobyisa.

Ntwisiso

Bulani hi swivutiso leswi nga laha hansi na munghana kumbe ntlawa wa wena.

1. Wa lahlekeriwa hi swilo exikolweni kumbe ekaya?
2. Hi swihi leswi u swi lahlaka?
3. U nga ta na risimu ro ku tsundzuxa ku paka swilo?
4. Wa nonoka ku humesa swilo ebekeni ya wena?
5. Loko u kota ku tiendlela swilo swa wena, u na miehleketo yo pfuna van’wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku hlantswiwa ka timovha ka Thabo

Thabo a rhandza ku hlantswa timovha. A lava ku xava xikanyakanya lexintshwa xa wasi. “Ndzi nga sungula bindzu!” Thabo u byerile manana wa yena. “Sweswo i miehleketo ya kahle” a n’wayitela. “U nga va n’wamabindzu wa xiviri.”

Thabo u endlile mfungho wa khadibodo lowu baseke. Wu vula leswaku: Thabo Xihlantswi xa Timovha lexi hatimisaka. R20 ntsena hi movha. U lombile bakiti, xiponci xo olova na xisibi eka malume wa yena loyi a pfuna swinene.

Hi Mugqivela nimixo, Thabo u rindzile ehandle. Hi ku hatlisa, tatana Sithole u pakile movha wa yena wo tshwuka lowu nga na ritshuri ekusuhi na gede. “Mixo lowunene, tatana Sithole,” ku vula Thabo hi xichavo. “Ndzi nga hlantswa movha wa n’wina namuntlha?” “Ina, ndzi kombela u wu hlantswa, Thabo” ku hlamula tatana Sithole. “Yi thyakile swinene kusuka eka patu ra purasi leri nga na ritshuri.”

Thabo u tirhile hi matimba swinene. U hlanganisile mati yo kufumela na xisibi. U hlantswile mavhilwa hi vukheta. U hlantswile movha hi mati yo tenga. Eku heteleleni, u sulasurile mafasitere ku kondza ma hatima edyambyini.

Tatana Sithole u humerile ehandle a languta movha wa yena wo vangama. “Yoyoyo! U endlile ntirho wo hlamarisa,” u swi vurile hi ntsako. U nyikile Thabo tinoti timbirhi to tsindziyela ta makumembirhi wa tirhandi. “Mali lejin’wana i ya ku khensa ku tikarhata ka wena.”

“Ndza khensa swinene!” ku vula Thabo hi ku n’wayitela lokukulu.

Thabo u hakerile malume wa yena hi R25 ku va a n’wi nyikile xisibi. U nyikile manana wa yena R10 ya mati. A sala na R5 ntsena, kambe a ku ri masungulo!

Hi Mugqivela lowu landzelaka nimixo, tatana Sithole a vuyile na movha wa yena wo tshwuka. Naswona endzhaku ka yena a ku ri na van'wana vanharhu lava nga ta ku hlantswiseni ka timovha ta vona. Thabo a titwa a tingungubyisa - a sungurile bindzu ra yena ro sungula!

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana bindzu ra Thabo i ra yini?**
 - a. U xavisa swikanyakanya.
 - b. U hlantswa timovha.
 - c. U endla mifungho ya makhadibodo.
2. **Xana Thabo u hakerisa mali muni ku hlantswa movha?**
 - a. R10
 - b. R40
 - c. R20
3. **Hikokwalahokayini tatana Sithole a nyikile Thabo xitsundzuxo?**
 - a. Tatana Sithole i malume wa Thabo.
 - b. Thabo u tirhile hi matimba naswona u endlile ntirho wa kahle.
 - c. Tatana Sithole i wanuna wa musa.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

*Kulani u xavisile tibuku na
tithoyi.*

*Kokwana wa yena a tsakile
loko a swi vona.*

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Matandza lama ya ha ku tshikeriwaka ya xavisiwa

Kokwana wa Rhulani a yi ri na tihuku to tala leti a ti tshikela matandza yo tala. Ndyangu lowu hinkwawo a wu dya matandza, kambe a ka ha ri na matandza yo tala lama saleke ejarateni.

Madyambu man'wana kokwana u swekile vuswa na matandza tanihi swakudya swa nimadyambu.

Munghana wa Rhulani, Dakolo, u dyile na vona. Dakolo u va byerile ndlela leyi matandza ya vona a ma nandziha hayona. Rhulani u hlamuserile leswaku matandza lama ma huma eka tihuku ta vona.

Vusiku byebyo kokwana a ri na nkarhi wo leha wo ehleketa hi matandza lama saleke na mayelana na leswi Dakolo a swi vuleke. A ri na miehleketo yo karhi!

Hi siku leri landzelaka, Rhulani u kumile kokwana wa yena a aka xihahlu xa tihuku hi tihunyi na swipikiri. U byerile Rhulani leswaku xihahlu xa tihuku xi ta endla leswaku swi olova ku hlengeleta matandza tanihileswi tihuku ti nga ta tshikela matandza hinkwawo endzeni ka xihahlu. Kokwana u hlamuserile pulani ya yena yo xavisa matandza lama saleke.

Rhulani na sesi wa yena va pfunetile ku navetisa matandza lama a ma xavisiwa. Kokwana u byerile tatana Tshivhase hi matandza ya yena. Tatana Tshivhase u vulavurile na vanhu vo tala.

Manana wa Dakalo hi yena muxavi wo sungula! U byerile kokwana hi ndlela leyi Dakalo a tsakeleke matandza hayona.

Kokwana u tekile xiboho xa leswaku va ta tirhisa mali leyi va yi endleke hi ku xavisa matandza lama saleke leswaku va xava na ku byala matsavu va xavisa.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana kokwana u akile yini?**
Kokwana u akile...
2. **Xana a ku ri yini pulani ya kokwana eka matandza lama saleke?**
Pulani ya kokwana a ku ri ku...
3. **Xana kokwana u tirhisile yini ku aka xihahlu xa tihuku?**
Kokwana u tirhisile ... na ... ku aka xihahlu xa tihuku.
4. **Xana u vona swi ri miehleketo ya kahle ku byala matsavu? Hikokwalahokayini?**
Ndzi ehleketa leswaku i / a hi miehleketo ya kahle ku byala matsavu hikuva ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Tihuku ta kokwana ti tshekele matandza mo tala.

Madyambu man'wana munghana wa Rhulani, yena Dakalo u ma dyile. Ivi a ku ma nandziha swinene. Vusiku byebyo kokwana u ehleketile.

Loko ri xa, kokwana u paketerile matandza hinkwawo ebasikitini.

“Rhulani, tana haleni,” ku vula kokwana. “Hi ya exikolweni xa wena.”

Kokwana u nyikerile matandza eka xikolo xa Rhulani. Mudyondzi un'wana na un'wana u kumile tandza ro boyiriwa. Va ri dya na mukapu.

“Matandza ma endla leswaku u tiya no tlhariha,” ku vula kokwana.

Rhulani a tsakile.

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?
2. Hikwalahokayini?
3. U nga ehleketa hi mahetelelo man'wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

Mofoloji

va-

Mofimi ya vhiki:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi?

- Yi komba leswaku nhlayo ya vanhu yi tlula un'we.

Mofimi leyi yi kumeka kwihi?

- Yi kumeka emasungulweni ya rito ro vula munhu.

Xikombiso:

- munhu un'we - vanhu vambirhi

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito na ku bula hi tinhlamuselo ta wona:

vamalume

vahahani

vakokwana

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vhengele rintshwa ra tithoyi

Mananana va gimbelela tinsimu. Va gimbelelela vana lava nga tshama ehansi. Etihelo ka vana ku na vakhegula, vakhalabya na vatatana. Va tsaka ku twa vuyimbeleri bya vamanana. Vakokwana vona va ba swigubu.

Vabuti hi vona va kayelaka hikuva a va kona. Vasesi vona va le ku pfuneni hi ku va nyika mati. A ndzi nga tivi leswaku vamanana va cinisa xileswi. Mina a ndzi ehleketa leswaku swo cona i swa vamasave. Vatukulu va ta hamba va va hlupha.

Mofoloji

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka: **va-**

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya xitoloveto ya wena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi: va-?

1. Yi tirha ku komba vuningi bya mavito lama kongomisaka eka vanhu.
2. Yi tirha ku sasekisa marito.
3. Yi tirha ku komba leswaku vana va kota ku tsala.

Mofoloji

Hlaya swivulwa swa swikombiso:

Lemuka leswaku xiphemu lexi khwatihatiweke xi cinca njhani nhlamuselo.

Mufana u chayela movha.

Vafana va chayela movha.

Mofoloji

Tsala kambe swivulwa leswi ebukwini ya wena.

Cinca rito kumbe xiphemu lexi khwatihatiweke ku komba: *i vanhu vo tlula wun'we.*

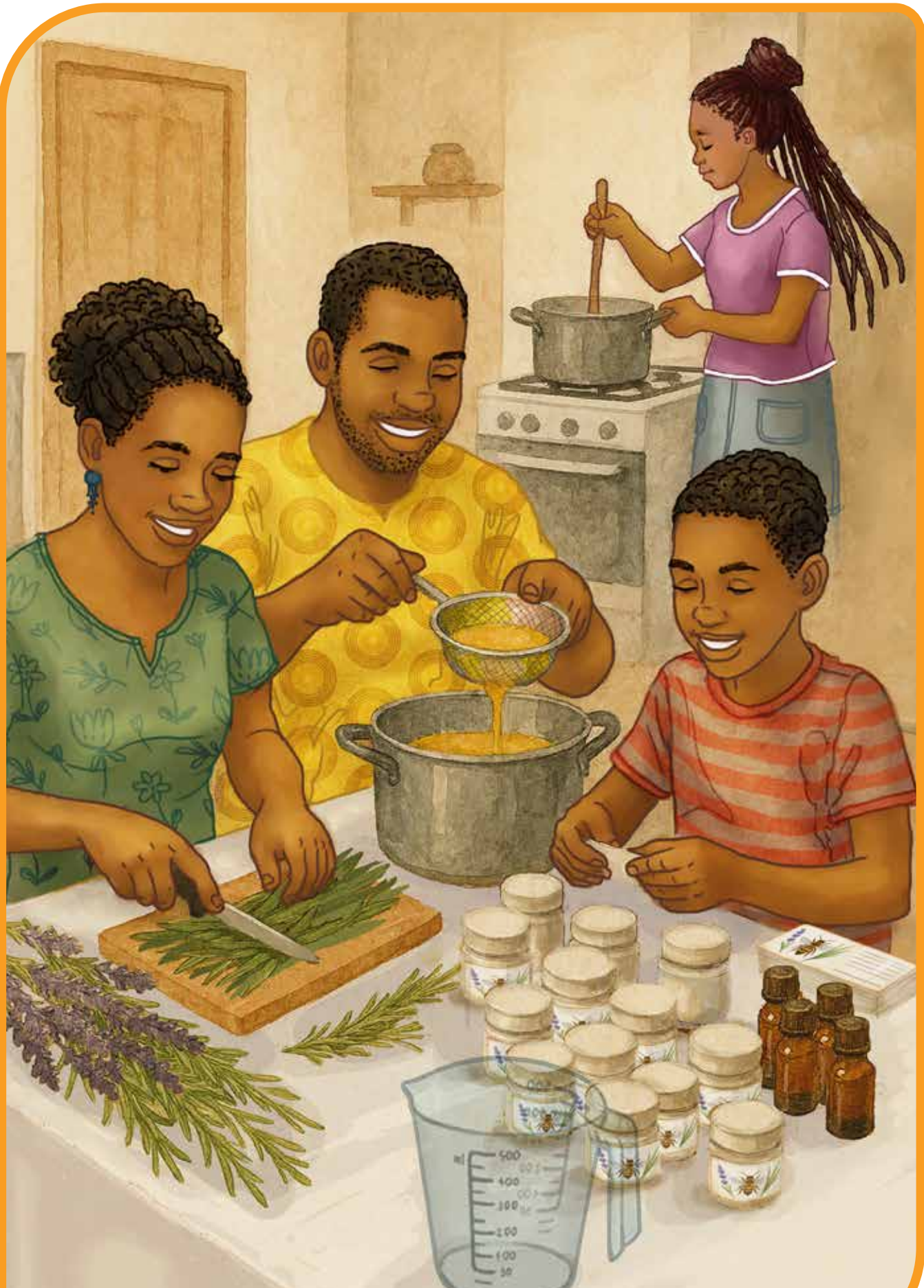
1. Xikweleti xa vana xi hakeriwile.
2. Mitirho ya vamanana ya vonaka.
3. Vana va rila emilengeni ya vatatana va vona.
4. Ku na vakhegula lava nga fola layeni.
5. Vadyondzisi va hina va hi rhandza hinkwerhu.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vamakwerhu wa hina va kona namuntlha. Va tile na vatswari va vona. Va ri va ta tlhela na vakokwana va vona. Na hina vatukulu hi tsakile ku va vona.

Vuswikoti byo rungula xitori

Ku khuluka

Tirhisa swihikahato ku ku pfuna ku hlaya hi nkholuko.

Loko u vona hiko, wisa.	.
Loko u vona hefemulo, yima hi ku hatlisa.	,
Loko u vona xivutisi, cinca rito ra wena ku vutisa xivutiso.	?
Loko u vona xihlamalo, cinca rito ra wena ku komba switwi.	!
Loko u vona switshaho, cinca rito ra wena ri fana na loyi a vulavulaka.	“...”

Ku khuluka

Cincanani ku hlayela ehenhla swivulwa.
Lemuka swihikahato.

1. Ekaya ku na hahani, kokwana, malume na manana.
2. Manana, loyi a fambana, hi yena a ndzi rhandzaka.
3. Wa nga hatlisa!
4. Swakudya leswi swi cheriwile yini?
5. “Hatlisa!” ku huwelela malume.
6. “I mali muni ku kera misisi?” ku vutisa mina.
7. “Ndza swi kota ku tsala,” ku vula Talani. “Ndzi dyondzisiwile hi kokwana ekaya.”

Ku tsala

Tsala kambe swivulwa eka buku ya xitoloveto ya wena.
Nghenisa mihikahato leyi kayivelaka.

1. esaluni a ku ri na khensani nyiko na kulani lava a va yimele ku kera
2. hlayisa sweswi
3. i mani a nga rhanga a fika
4. saluni yi sasekile swinene
5. ndzi xavisa xinkwa bokere na tiya

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Bekara ya Mmanako

Mmanako u tshama edorobeni leri a kuleleke eka rona eMpumalanga. Doroba ra yena, Graskop ri sasekile swinene. Vanhu vo tala va ta va ri endzela va huma emisaveni hinkwayo.

Mmanako i mubaki. Mixo wun'wana na wun'wana u pfuka ka ha ri mixo swinene. U baka xinkwa xa buraweni lexi tengeke. U baka makhekhe yo nandziha ya marula. Vhengele ra yena leritsongo ri tshama ri nun'hwela swinene.

Vaendzi vo tala va yima ebekareni ya Mmanako ku xava xinkwa na makhekhe va nga si endzela maboboma ya mati.

U xavisa xinkwa xo tenga hi R35. U xavisa makhekhe lamatsongo ya marula hi R15 hi rin'werin'we.

Vaendzi va rhandza ku ringeta swakudya swa Afrika-Dzonga, hikokwalaho Mmanako u xavisa makhekhe yo tala ya marula.

Mmanako u tirhisa mali leyi a yi kumaka ku hakela rhente, gezi na vatirhi va yena. U na vanhu vambirhi lava va n'wi tirhelaka. U tlhela a tirhisa mali yoleyo ku xava fulawuri na swipfanganisiwa swin'wana swo baka.

Mmanako u rhandza ku ringeta tirhisipi letintshwa. U le ku tirheni ka rhisipi leyintshwa ya xinkwa xa ntonga. U ehleketa leswaku vanhu vo tala va ta xi tsakela.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. Xana Mmanako u kulele kwihi?

- a. Edorobeni ra Graskop.
- b. Eka Xifundzakulu xa Mpumalanga.
- c. Edorobeni ra Graskop exifundzenikulu xa Mpumalanga.

2. Xana Mmanako u xavisa makhekhe ya muxaka muni?

- a. Makhekhe ya marula.
- b. Makhekhe ya xinkwa xa buraweni.
- c. Makhekhe ya tinkozikazi.

3. Xana hi swihi swilo swimbirhi leswi Mmanako a faneleke ku swi hakela?

- a. Rhente na petirolo.
- b. Gezi na makhekhe.
- c. Rhente na gezi.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

*Hi Muq givela. ndzi sungule
ku endla xipopana.*

*Loko ku fika sonto a ndzi
hetile.*

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Kelvin Doe: DJ Focus

Kelvin Doe u velekiwile eFreetown, etikweni ra le Sierra Leone. Vaakelani va Kelvin a va ri na tintambhu ta gezi, kambe a ti nga tirhi kahle. Ndhawu leyi a tshama eka yona a yi ri na gezi kan'we hi vhiki.

Loko Kelvin a ri na malembe ya 10 hi vukhale, a lava ku lulamisa xiphiko xa gezi. U hlengelletile swikirepe swa tinsimbi na switirhisiwa swa xiekitironiki leswi tshovekeke. U hetile tiawara to tala a ri karhi a hlanganisela swiphemu leswi tshovekeke swin'we ku kondza swi tirha nakambe. Hi ku titoloveta siku na siku, u tidyondzisile ndlela yo lunghisa switirhisiwa swa xiekitironiki.

Loko Kelvin a ri na malembe ya 13, u tumbuluxile betiri yo voninga makaya ya le kusuhi na yena.

Kutani, Kelvin u twile hi ta khempe yo hlawuleka ya vana lava lavaka ku lulamisa swiphiko emugangeni wa ka vona. Vito ra mukunguhati a ku ri David Sengeh.

Kelvin u endlile xiboho xa leswaku u lava ku sungula xitichi xa rhadiyo. "Loko hi ri na xitichi xa rhadiyo, hi nga vulavula hi swiphiko hinkwaswo swa le mugangeni wa ka hina," ku vula Kelvin. U hlanganisile xipano swin'we ivi va endla xikombelo xa khempe.

Ekhempeni, Kelvin u akile hinkwaswo leswi a ta swi lava ku sungula xitichi xa rhadiyo. U lulamisile vatirhi va yena va rhadiyo. U endlile xiboho xa leswaku xitichi xa rhadiyo xi ta haxa switori, mahungu, miehleketo na vuyimbeleri. Kelvin u tinyikile vito leri a ri tirhisa eka rhadiyo ra: DJ Focus.

David a tshemba leswaku Kelvin a ri na vuswikoti lebyikulu na ku navela lokukulu. Kelvin u hlurile eka sagwadi ra xiyimo xa le henhla ekhempeni.

David u tlherile a lulamisa leswaku Kelvin a ya eka nongonoko wa MIT eAmerika. Leyi i yunivhesiti leyi tivekaka swinene ya sayense na vutumbuluxi. Kelvin a ri na malembe ya 16 ntsena. A ri munhu lontsongo wa kona eka lava a va rhambiwile eka nongonoko lowu.

Ku fikela namuntlha, Kelvin u fambisa xitichi xa rhadiyo, u tumbuluxile swilo leswintshwa, naswona u pfuna muganga wa yena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana Kelvin Doe u huma kwihi?**
Kelvin Doe u huma ...
2. **Xana i mani mululamisi khempe leyi Kelvin a yeke eka yona?**
Mululamisi wa khempe leyi i ...
3. **Xana vito ra Kelvin ra le ka rhadiyo i mani?**
Vito ra Kelvin ra le ka rhadiyo i ...
4. **Kelvin u tirhisile rhadiyo ku avelana miehleketo ya yena. Masiku lama, xana hi yihi ndlela yin'wana leyi hi nga avelanaka miehleketo ya hina hayona?**
Masiku lama hi nga avelana miehleketo hi ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Vutalo hi Kelvin. Kelvin a nga hlulangi eka mphikizano wa le khempeni. A kwatile swinene kambe a nga tshikangi.

Ekaya, u endlile xitichi xa rhadiyo na vanghana va yena. A endla rivoni hi swilo swa khale. A ri tirhisa sola ku layita. U nyikile manana wa yena rivoni rin'we. Yindlu ya yena a yi vangama.

Kelvin u dyondzisile na vana van'wana ku titumbuluxela swilo.

U ya emahlweni a tumbuluxa swilo swintshwa. Swi pfuna muganga wa ka vona.

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?
2. Hikwalahokayini?
3. U nga ehleketa hi mahetelelo man'wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

Nkongomelo: Hi endla ku hambana

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

N'wana a hi wa un'we.

Xivuriso lexi i xo hlohloteka leswaku vanhu va fanele ku pfunana. Loko va vona un'wana a lava mpfuno, va fanele ku nghenelela va pfuna.

Switori:

Tiyani wa vulavula

Greta Thunberg,
nghwazi ya ku cinca
ka ta maxelo

Ntivomarito

- ku hlekula:** Ku vula swilo leswi nga riki swa musa leswaku munhu un'wana a nga titwi kahle kumbe a khomiwa hi tingana.
- ku xanisiwa:** U khomile munhu un'wana hi ndlela yo biha kumbe leyi vavisaka hi ku vuyelela.
- ku phohla:** Ku huma hi le ndzeni ka mbhovo.
- yi yimela:** Ku pfuna kumbe ku sirhelela munhu un'wana loyi a khomiweke hi ndlela yo ka yi nga ri kahle.
- ku thyakisa:** Swilo leswi thyakeke kumbe leswi nga na khombo emoyeni, ematini kumbe emisaveni leswi vavisaka swimilana, swiharhi na vanhu.
- bere ya le n'walungu:** Bere leyikulu yo basa leyi tshamaka etindhawini leti titimelaka swinene ekusuhi na le n'walungwini wa le Pole.
- ku cinca ka maxelo:** Ku cinca ka nkarhi wo leha ka maxelo ya misava loku endlaka leswaku pulanete yi hisa naswona swi khumba ntumbuluko.

Ntivomarito

ku kombisa ku vilela:	Loko vanhu va hlangana ku kombisa leswaku a va pfumelelani na nchumu wo karhi naswona va lava leswaku wu cinciwa.
xiphiqo:	Nchumu wun'wana lowu nga hoxeka kumbe lowu nonon'hwaka naswona wu lavaka ku lulamisiwa.
xitshunxo:	Nhlamulo ya xiphiqo.
mbango:	Misava leyi yi hi rhendzeleke, ku katsa na swimilana, swiharhi, mati, misava na vanhu.
switirhisiwa swa ntumbuluko:	Nchumu lowu hi wu kumaka eka ntumbuluko lowu vanhu va wu tirhisaka, kufana na mati, ku vonakala ka dyambu, mirhi kumbe misava.
ephakeni:	ndhawu ya rivalo yo pfuleka laha ku tlangiwaka kona.
ku titshemba:	k uva munhu a endla xilo a karhi a nga kanakani leswaku u ta swi kota kumbe a nge swi koti.
swihondzo:	miako yo leha swinene leyi vonakaka munhu a ri ekule.

Vutisa ndyangu wa wena:

I ncini lexi ndzi nga xi endlaka ku pfuna ndyangu no tisa ku hambana?

Xana u vona wonge xiphiqo xa mbangu wa hina hi xihhi? Ku na leswi hi nga swi endlaka ku antswisa?

Mofoloji

mi-

Mofimi ya vhiki:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi?

- Mofimi leyi yi tala ku komba komba mirhi kumbe misinya leyi tlulaka wun'we.

Mofimi leyi yi kumeka kwihi?

- Yi tala ku kumeka eka maviti ku komba vunyingi.

Xikombiso:

- mikanyi

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito na ku bula hi tinhlamuselo ta wona:

mimangwa

mitoma

miapula

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Epurasini ra kokwana

Epurasini ra kokwana ku na misinya yo tala. Ku kumeka mimangwa, miapula na mirhubeyila. Mina ndzi rhandza ku tshama ehansi ka mixanatsi loko ku hisa. Kambe kokwana yena u rhandza mindzhuti ya mikonola. U ri mikonola yi titimela ku tlula mikuwa.

Exikolweni ku byariwile mikuhlu. Hi tlanga ehansi ka mindzhuti ya yona. Ekusunguleni a ku ri na mitoma na mihlese. Exikolweni xa va Kulani ePitori ku na ya mijakaranda. Mijakaranda yi sasikile swinene.

Mofoloji

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka: **mi-**

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya xitoloveto ya wena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi: mi-?

1. Ku komba khombo.
2. Ku komba vuningi bya maviti man'wana, ngopfungopfu mavito ya mirhi kumbe misinya.
3. Ku komba ku nandziha ka mihandzu.

Mofoloji

Hlaya swivulwa swa swikombiso:

Lemuka leswaku xiphemu lexi khwatihatiweke xi cinca njhani nhlamuselo.

Ku byariwile mxanatsi.

Ku byariwile mixanatsi.

Mofoloji

Tsala kambe swivulwa leswi ebukwini ya wena.

Cinca rito kumbe xiphemu lexi khwatihatiweke ku komba: *i mirhi kumbe nchumu wo tlula wun'we.*

1. Ku ta byariwa nkanyi yo tala.
2. Muamula wu le ku cheletiwani.
3. Eka kokwana ku na mubanana.
4. Misinya ya muperekisi wa nyenyela.
5. Makamba ya mutamatisi wu thyakisa muti.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi le ku cheleteni ka mirhubeyila. Hi lava leswaku yi kula ku ringana na mikuwa leyi nga kona. Mitoma yona se yi kurile.

Nkongomelo: **Hi endla ku hambana**

Ku khuluka

Tirhisa swihikahato ku ku pfuna ku hlala hi nkholuko.

Loko u vona hiko, wisa.	.
Loko u vona hefemulo, yima hi ku hatlisa.	,
Loko u vona xivutisi, cinca rito ra wena ku vutisa xivutiso.	?
Loko u vona xihlamalo, cinca rito ra wena ku komba switwi.	!
Loko u vona switshaho, cinca rito ra wena ri fana na loyi a vulavulaka.	“...”

Ku khuluka

Cincanani ku hlalala ehenhla swivulwa.
Lemuka swihikahato.

1. Swa le xitangeni hi xavile tikheroti, matapula, tinyana na tinyawa.
2. Kulani, loyi a nga tshama, wa tirhandza swinene.
3. Ma famba namuntlha!
4. Swi na nkoka muni ku avelana na van'wana?
5. Nhloko ya xikolo u te, “Tisana tibuku ta n'wina hi ta hlala.”
6. “Hi nga kota ku vhakela kokwana?” ku vutisa Nhlamulo.
7. “Nchumu wutsongo ntsena,” ku vula mudyondzisi, “wu nga endla leswaku u rila.”

Ku tsala

Tsala kambe swivulwa eka buku ya xitoloveto ya wena.
Nghenisa mihikahato leyi kayivelaka.

1. hi hlengelletile swikotela maphepha na tipulasitiki
2. u nga kota ku ndzi pfuna ku byala mbewu ke
3. tshika sweswo
4. mudyondzisi a ku sungula ku tsala sweswi.
5. loko ho basisa mati un'wana na un'wana u ta nwa mati mo basa

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

U nga tlanga na hina

Neo a rhandza ku tlanga bolo ya milenge loko xikolo xi huma. Mikarhi hinkwayo a ya ephakeni leyi nga ekusuhi ni le ka vona eEgypt, kusuhi na Swihondzo swa Ponte.

Siku rin'wana ninhlikani, Neo a ri karhi a dirivula bolo ya yena erivaleni. Mufana lonkulu loyi a vuriwaka Jabu u fambile a ya eka Neo kutani a n'wi vutlela bolo.

“Leyi i bolo ya mina sweswi,” Jabu a hleka. “Famba ekaya, mufana lontsongo!”

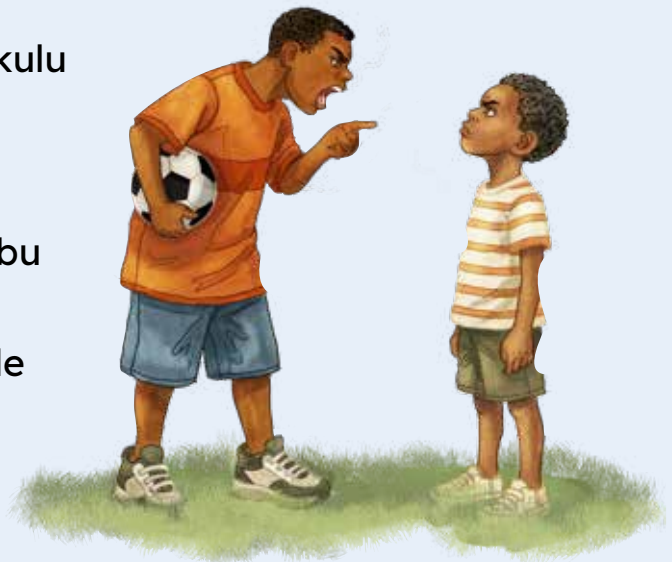
Neo u twile mbilu ya yena yi ba hi ku hatlisa. U langutile eka tifulete to leha ta le Berea, kutani a languta muxanisi lonkulu. A swi tiva leswaku Jabu u hoxile. Neo u yimile. “Hawa, Jabu,” Neo a swi vula hi rito leri tlakukeke ro titshemba. “Leyi i bolo ya mina. Ndzi kombela u ndzi vuyisela yona.” Jabu u yile ekusuhi. “Loko ndzo ala ke?” ku vula Jabu.

“Hinkwerhu hi lava ku tlanga bolo ya milenge,” Neo a hlamula a dzikile. “U nga tlanga na hina, kambe a wu fanelangi ku teka swilo swa mina.”

Vana van'wana lava nga ku tlangeni ephakeni va yimile va langutisa. Va tshunerile va yima ekusuhi na Neo. “Ina, Jabu! vana na vululami!” ku huwelela nhwanyana un'wana loyi a vuriwaka Lerato.

Jabu u langutile eka ntlawa lowukulu wa vana. U vonile leswaku a ku na loyi a nga ku hlekeni na yena. Hi katsongotsongo u lahlerile bolo emilengeni ya Neo. “Hiswona,” Jabu a gungula.

Neo u tekile bolo ya yena. U titwile a tinyungubyisa. U yimile a langutana na muxanisi ehansi ka Swihondzo leswi dumeke swa Ponte.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana Neo na vanghana va yena va tlanga kwihi?**
 - a. Exitarateni lexi nga na vanhu vo tala eHillbow.
 - b. Endzeni ka Swihondzo swa Ponte
 - c. Ephakeni leyi nga ekusuhi na Swihondzo swa Ponte
2. **Xana hi swi tiva njhani leswaku Jabu i muxanisi?**
 - a. U alela Lerato ku tlanga bolo ya milenge.
 - b. U vutlile bolo ya Neo.
 - c. U ba Neo.
3. **Hikokwalahokayini Jabu a ttheriserile bolo eka Neo.**
 - a. Vana van'wana va yima na Neo.
 - b. Manana wa Neo u tile ephakeni.
 - c. Ri le ku peleni naswona Jabu u fanele a ya ekaya.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

*Kokwana na manana wa ya
ekerekeni.*

Hi ta fika loko wa vuya.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Tiyani wa vulavula

“Xana xikolo a xi ri njhani namuntlha?” ku vutisa manana wa Zweli. “A xi ri kahle,” ku vula Zweli. “A wu languteki u tsakile,” ku vula manana wa Zweli. A vula ntiyiso! Zweli u titwile a hlundzukile endzhaku ko vona vana van’wana va hlekula Lungi exikolweni. U byerile manana wa yena hi ndlela leyi va nga na tihanyi hayona.

“Ndza tivutisa leswaku u nga pfuna njhani?” Ku vutisa manana wa Zweli. “Kumbexana ndzi nga va byela leswaku va tshika ku va na tihanyi,” ku vula Zweli.

Hi siku leri landzelaka loko bele yi rila ya ku wisa, Zweli a titwa a vilela. A vilela leswaku loko a sirhelela Lungi, vana lavan’wana va ta n’wi hlekula na yena. A ehleketa leswaku va nga ha hlekisa hi mbhovo lowu nga le ka jesi ra yena.

Loko a fika ehandle, Lungi a tshamile a ri yexe. A ku ri na vana lava a va n’wi rhendzerile. A va ri karhi va kombetela na ku n’wi hleka. Zweli u ngenile a yima emahlweni ka Lungi. “Tshika sweswo!” a huwelela. “Tshika ku va na tihanyi!” Mbilu ya yena a yi ba hi rivilo. Xikandza xa yena a xi hisa.

Vana va tshikile ku hlekula Lungi. Va lo suka va famba.

Tatana Maboya u vitanile Zweli leswaku a ta vulavula na yena. “Ndzi ku vonile hi ndlela leyi u yimeleke Lungi hayona. Ndza tinyungubyisa swinene hi wena,” ku vula tatana Maboya. U nyikile Zweli xitikara. “Nkarhi lowu taka, u nga ta u ta ndzi byela,” ku vula tatana Maboya.

Zweli a titwa a tinyungubyisa hi ku yimela munghana wa yena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana vana a va ri na tihanyi eka mani exikolweni?**
Vana a va ri na tihanyi eka....
2. **Tatana Maboya u nyikile Zweli yini?**
Tatana Maboya u nyikile Zweli....
3. **Xana Zweli u vulavurile na mani hi xiphiko lexi?**
Zweli u vulavurile hi xiphiko lexi na ...
4. **Xana u tshame u yimela munghana? Xana u titwile njhani?**
Ina ndzi yimerile munghana. E-e a ndzi yimelangile munghana. Ndzi titwile ndzi ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Loko Zweli a humela ehandle, vana va hleka Lungi. Leswi swi kwatisile Matimu. A tsutsuma a ya vitana Ttn Maboya.

“Mudyondzisi, va hlekula Lungi!” ku vula Zweli. “Tana u ta n’wi lamulela.”

Ttn Maboya u hatlisa a ya kona. “Ku hlekula munhu a swi kahle,” ku vula Ttn Maboya. “Loko a ku ri n’wina mi hlekuriwaka a mi ta tsaka?”

Vana va xikolo va kombierile ku khomeriwa. Ivi Zweli a tshama kusuhi na Lungi. “Tana u ta tlanga na hina,” ku vula Zweli. Langua a n’watjitelala hi ku tsaka.

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?
2. Hikwalahokayini?
3. U nga ehleketa hi mahetelelo man’wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

Mofoloji

dyi-

Mofimi ya vhiki:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi?

- Yi kumeka eka marito ku kombisa leswaku nchumu wu kule ku tlula swa ntoloveleko.

Mofimi leyi yi kumeka kwihi?

- Yi kumeka masungulweni ya marito.

Xikombiso:

- dyihomu

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito na ku bula hi tinhlamuselo ta wona:

dyimovha

dyibazi

dyibuku

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta famba hi dyimovha dya kokwana.

Dyibuku dya mudyondzisi dya tika. Loko hi vutisa ku i dyibuku dya yini va ri i dikixinari. Mina a ndzi tiva dyimovha ntsena. A ndzi nga si tshama ndzi vona dyibuku dya kurisa leswiya. Ndzi nge dyi tlakuli dyidikixinari ledyija.

Manana u ndzi byele hi dyihomu dya kokwana. Va ri kokwana a fuwile dyihomu dya chavisa. Handle ka dyihomu, a ku ri na dyimbuti. Va ri se a tiviwa leswaku u na dyihomu na dyimbuti etikweni. Na mina ndzi lava ku fuwa dyihuku.

Mofoloji

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka: **dyi-**

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya xitoloveto ya wena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

Hi wihi ntirho wa mofimi: dyi-?

1. Yi komba leswaku nchumu wu kule ku tlula mpimo.
2. Yi komba leswaku u endla yini.
3. Yi komba leswaku u endlisa ku yini.

Mofoloji

Hlaya swivulwa swa swikombiso:

Lemuka leswaku xiphemu lexi khwatihatiweke xi cinca njhani nhlamuselo.

Dyinyama dya mina dya nandziha.

Nyama ya mina ya nandziha.

Mofoloji

Tsala kambe swivulwa leswi ebukwini ya wena.

Cinca rito kumbe xiphemu lexi khwatihatiweke ku komba: *nkuriso wa nchumu*.

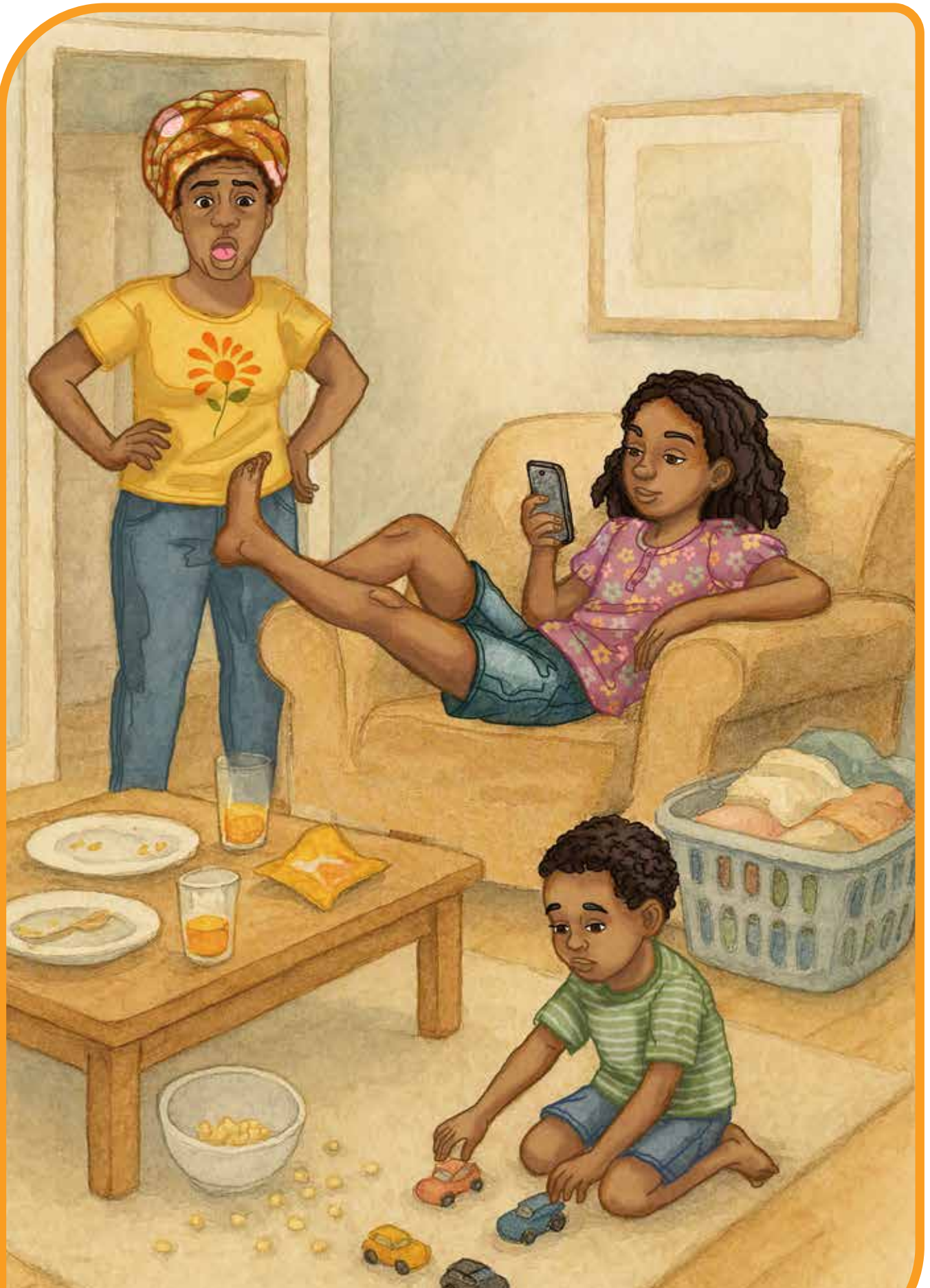
1. Kokwana u etlela eka yindlu.
2. Hi xaveriwile buruku.
3. Va tsala ehenhla ka tafula.
4. Namuneti ku xaviwile ya bodhlela.
5. Hi vona ntlango wa bolo eka thelevhixini.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta famba hi dyipatu dya ya eJoni. Loko hi hundza dyinambu dya Olifanti ri ta va ri xile. Hi ta famba hi dyimovha dya malume.

Vuswikoti byo rungula xitori

Ku khuluka

Tirhisa swihikahato ku ku pfuna ku hlaya hi nkholuko.

Loko u vona hiko, wisa.	.
Loko u vona hefemulo, yima hi ku hatlisa.	,
Loko u vona xivutisi, cinca rito ra wena ku vutisa xivutiso.	?
Loko u vona xihlamalo, cinca rito ra wena ku komba switwi.	!
Loko u vona switshaho, cinca rito ra wena ri fana na loyi a vulavulaka.	“...”

Ku khuluka

Cincanani ku hlayela ehenhla swivulwa.
Lemuka swihikahato.

1. Hi hengeleta mabodhlela, swikotela, maphepha na tipulasitiki ku ya xavisa.
2. Loko hi basisa phaka, un’wana na un’wana a nga tlanga kahle kona.
3. Rhwalelani thyaka!
4. I mani a nga ndzi pfunaka ku cheleta xirhapa?
5. Mudyondzisi wa hina a ku, “Nghenisani swakudya ebokisini.
6. “Kokwana, u nga ndzi pfuna ku tlakula laha?” ku vutisa Nyiko.
7. “Swivokwana swi nga endla ntirho wukulu,” ku vula manana.

Ku tsala

Tsala kambe swivulwa eka buku ya xitoloveto ya wena.
Nghenisa mihikahato leyi kayivelaka.

1. hi tisile tikheroti tinyala na timbaweni
2. hikwalahokayini hi fanele ku tivana
3. rhwalela thyaka rolero
4. mudyondzisi u te tisani tibuku ya n’wina laha
5. hikwalaho ka misinya leyi hi na midzhuti

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Munghana un'we wa kahle

Amara u rhurherile eAfrika-Dzonga kusuka eZimbabwe. A tshama eka muganga lowu a wu ri na mikitsikitsi na ndyangu wa yena. Amara a rhandza xikolo xa yena lexintshwa. Kambe nkarhi wun'wana a titwa a nga tsakangi.

Vana van'wana a va nga swi lavi ku tlanga na yena. Va hleveterile loko a ri karhi a va hundza. Va vurile leswaku u twala ku hambana na van'wana loko a vulavula.

Siku rin'wana ninhlikani, Amara a tshamile exitupini xa ka vona. A ri ku lunghiseni ka thoyi ya ximovhana xa mphikizano. Mufana loyi a vuriwaka Sphe u hundzile na vanghana va yena. “Hikokwalahokayini u tshama lani?” Sphe a huwelela Amara. “Tlhelela etikweni ra ka n'wina!”

Amara u twile a ri na mihloti ematihlweni ya yena. Kambe a nga rilangi. U yimile a khoma ximovhana xa yena. “Ndzi tshama lani sweswi hikuva vatswari va mina va tirha lani,” Amara u vurile tano hi ku kombisa xivindzi. “Hinkwerhu hi maAfrika. Kaya ra mina ku sasekile, tanihi Afrika-Dzonga.”

Sphe u hlekile. Kambe munghana wa yena, Lerato a nga hlekangi. Lerato u langutile thoyi ya ximovhana Amara. “Yooh! Xana mavhilwa ya jika njhani hi ku hlatlisa?” ku vutisa Lerato. U tshunerile ekusuhi.

“Ndzi tirhisile swipfalo swa khale swa mabodhlele.” ku hlamula Amara. “Xana u lava ku ndzi pfuna ku xi penda?”

Lerato u tshamile ekusuhi na Amara exitupini. Sphe u va langutile. U twile a nyuma loko a yimile a ri yexe. Hi katsongotsongo, u fambile. Amara a titwa a tsakile. Munghana un'we wa kahle a nga cinca hinkwaswo.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switloveto:

1. **Xana Amara a tshama kwini loko a nga si ta eAfrika-Dzonga?**
 - a. EKapa
 - b. EBotswana
 - c. EZimbabwe
2. **Xana i thoyi ya yini leyi Amara a nga ku yi lunghiseni exitupini?**
 - a. Xipopana
 - b. Movha wa mphikizano
 - c. Thoyi ya khixi
3. **Hikokwalahokayini Lerato a tshunerile ekusuhi na Amara?**
 - a. A lava ku teka pende.
 - b. A lava ku holovela Sphe.
 - c. A lava ku langutisa mavhilwa.

Swi kope eka buku ya switloveto ya wena.

*Hi kombela mi shwalela
maphepha.*

*Kokwana Nyalungu u vuya
emudendeni.*

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Greta Thunberg, nghwazi ya ku cinca ka ta maxelo

Greta Thunberg a tshama etikweni leri vuriwaka Sweden. Byongo bya yena a byi tirha hi ndlela yo hambananyana na van'wana hikuva a ri na athizemi. Mikarhi yin'wana a swi n'wi tikela ku vulavula na van'wana. Kambe a kota ku dzikisa miehleketo ya yena kahle swinene eka swilo swa nkoka.

Siku rin'wana, mudyondzisi wa yena u va kombile vhidiyo leyi vulavulaka hi misava. Greta u vonile tibere ta le n'walungwini leti nga na gome na tipulasitiki elwandle.

“Hikokwalahokayini pulanete yi vaviseka?” Ku vutisile Greta.

Mudyondzisi u hlamuserile leswaku timovha na tifeakitiri swi endla leswaku moya wu hisa ngopfu. Leswi swi vuriwa ku cinca ka maxelo. Greta a swi vona leswaku u fanele a pfuna.

Xosungula, u vulavurile na ndyangu wa ka vona. “Hi fanele ku tshika ku tirhisa tipulasitiki” va byeriwa hi Greta. Manana wa yena u tshikile ku haha swihahampfhuka. Tatana wa yena u tshikile ku dya nyama.

Endzhaku ka sweswo, Greta u endlile mfungho lowukulu hi mapulanga. U tshamile ehandle ka muako lowukulu wa mfumo a ri yexe. Hi siku ra vumbirhi, vana van'wana va n'wi joyinile. Hi ku hatlisa, magidi ya vanhu va lavile ku pfuna.

Greta u ttherile a yima leswaku a ta andlala mbulavulo lowukulu. U titwile a chava, kambe u tshamile a tiyile.

“A ndzi ehleketa leswaku a ndzi nge swi koti ku endla ku hambana hikuva a ndzi ri ntsongo ngopfu,” ku vula Greta.

Vana emisaveni hinkwayo va vonile tivhidiyo ta yena eka inthanete. Va sungurile ku kombisa ku vilela ka vona leswaku va ponisa misava. Greta u kombisile leswaku munhu un'wana na un'wana a nga pfuna pulanete, swi nga ri na mhaka leswaku u ntsongo kufikela kwihi.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. Xana Greta u kulele kwihi?

Greta u kulele e ...

2. Xana i yini leswi Greta a swi voneke eka vhidiyo leyi n'wi khomiseke gome?

Greta u vonile vhidiyo ya ... leyi n'wi khomiseke gome.

3. Xana tatana wa Greta u tshikile ku endla yini ku pfuneta ku ponisa misava?

Tatana wa Greta u tshikile...

4. Xana a wu ta va u tekile xiave eka ku kombisa ku vilela ka Greta? Hikokwalahokayini u teka xiave kumbe u nga teki xiave?

A ndzi ta / a ndzi nga ta teka xiave eka ku kombisa ku vilela ka Greta, hikuva ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Vutalo hi Greta. Greta a nga rhandzi xihahampfhuka. U ri swi thyakisa ntumbuluko. Loko a rhambiwile ku ya vulavula eAmerika, u lo tluta kunene hi xikepe. Riendzo ri n'wi tekele mavhiki mambirhi.

Greta u vulavule na varhangeri va misava hinkwayo. “Yingiselani van’watisayense,” i Greta loko a vulavula.

Magazini wa ndhuma lowu vuriwaka Nkarhi wu hlawurile Greta tanihi Munhu wa Matimba wa Lembe. A ri na 16 wa malembe - munhu lontsongo mpfuka! Greta wa ha tirha hi matimba ku hlayisa ntumbuluko.

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?

2. Hikwalahokayini?

3. U nga ehleketa hi mahetelelo man’wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

Nkongomelo: Vuhina

Mfuwiso wa ririmi:

Xitekatekisano

Swivutiso swo koma leswi tirhisiwaka ku kambela vulhari bya vana ku ri ndlela yo hungasa.

Ndzi endliwe hi malapi mo tala. Lava manyanisiwaka ku endla switlhekutana.
Vaxisati va cina hi mina.

I xibelana. Xibelana xi endliwe hi malapi lama petseleriwa ku endla nguvu leyi ambariwaka hi vamanana ku ciniwaka hi yona.

Switori:

**Trevor Noah, hosi ya
ku nghena hinkwako**

**Afrika-Dzonga ya
un'wana na un'wana**

Ntivomarito

xihlawuhlawu: Mafambiselo ya milawu leyi nga lulamangiki leyi a yi hambanisa vanhu hikowalaho ka rixaka ra vona.

**rixaka leri
pfanganisiweke:** Munhu loyi vatswari va yena va humaka eka mitlawa yo hambana ya tinxaka.

n'wamafenya: Muhungasi loyi ntirho wa yena ku nga ku endla leswaku vanhu va hleka.

**munhu wa le
handle:** Munhu loyi a titwaka a hambanile na ntlawa kumbe a titwa a nga ri xiave xa ntlawa.

ndzhaka: Mikhuvantolovelolo, ripfumelo, na ndhavuko leswi hundziseriweke kusuka eka ndyangu wa wena.

vutihlawulekisi: Leswi u nga swona, ku katsa na ndhavuko wa wena, ndyangu, na mintokoto ya wena.

ku huwelela: Ku vula swo karhi hi ntsako.

ku tilungisela: Ku tilungisela nchumu wo tika kumbe lowu chavisaka.

Ntivomarito

xihlawulekiso:	Swilo leswi ku endlaka leswaku u va leswi u nga xiswona.
hlawuleka:	Yi hlawulekile naswona yi hambanile na vanhu hinkwavo.
xichavo:	Ku khoma vanhu hi musa na ku tekela enhlokweni matiwelo ya vona, ripfumelo na ku hambana ka vona na van'wana.
ripfumelo:	Miehleketo leyi vanhu va ehleketaka leswaku i ntijiso kumbe ya nkoka.

Vutisa ndyangu wa wena:

U na vanghana kumbe ndyangu lowu tshama eka tiko ro hambana na ra hina? Loko ku ri ina, va huma eka tiko rihi?

Hi swihi leswi u nga na swona swa ndhavuko leswi nga na nkoka eka mfuwo wa hina?

Mofoloji

xi-

-ana

Mofimi ya vhiki:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi

- Yi komba vutsongo bya nchumu wo karhi.

Mofimi leyi yi kumeka kwihi?

- Ku tirhisiwa timofimi timbirhi laha yin'we yi tirhaka emasungulweni kasi leyin'wana emakumu.

Xikombiso:

- ximbutana

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito na ku bula hi tinhlamuselo ta wona:

ximutana

xiribyana

xibutana

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Swinhwanyetana swi basisa phaka

Xiphakana lexi nga le ka xipatwana xa Natala xi basile.

Swinhwanyetana swi rhwale swibodhlelana, swiphephana na swikotelana leswi a swi tele ehansi. Sweswi va le ku cheleteni ka swibyanyana leswi nga kona. Va tirhisa swimatana leswi a swi sele hi nkarhi wa mpfula. Xintirhwana xa vona xi tsakisile tiko.

Tiko ra ka hina ri ri ri vekile swimalana. Va lava leswaku swimilana swi pfuna ku aka rivala ra mitlango. Ku ta xaviwa na xibolwana leswaku vana va tlanga hi xona. Van'wana va ri ku endliwa na xidan'wana xo khidela kona. Phela loko xitikwana lexi xi ku xa hisa xa hisa.

Mofoloji

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:
xi- na -ana

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya xitoloveto ya wena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi: xi- na -ana?

1. Yi komba ku nchumu wu karhele.
2. Yi komba ntsongohato wa marito.
3. Yi komba ku a ku na nchumu.

Mofoloji

Hlaya swivulwa swa swikombiso:

Lemuka leswaku xiphemu lexi khwatihatiweke xi cinca njhani nhlamuselo.

Manana u ndzi xaverile ximovhana.

Manana u ndzi xaverile movha.

Mofoloji

Tsala kambe swivulwa leswi ebukwini ya wena.

Cinca rito kumbe xiphemu lexi khwatihatiweke ku komba: *vutsongo bya nchumu*.

1. Hi ta tlanga hi sava.
2. Hi ta hlangana na vona eka gede.
3. Hi ta n'wi xavela beke.
4. Va ta dya va tshame eka tafula.
5. U tsamiwile hi zingi.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Xivantana xa le khixini xi tshovekile. Hi ta vitana malume a ta na xinchinana xo lunghisa. Hi yena a nga na xona eka xititwana lexi.

Nkongomelo: **Vuhina**

Ku khuluka

Tirhisa swihikahato ku ku pfuna ku hlala hi nkholuko.

Loko u vona hiko, wisa.	.
Loko u vona hefemulo, yima hi ku hatlisa.	,
Loko u vona xivutisi, cinca rito ra wena ku vutisa xivutiso.	?
Loko u vona xihlamalo, cinca rito ra wena ku komba switwi.	!
Loko u vona switshaho, cinca rito ra wena ri fana na loyi a vulavulaka.	“...”

Ku khuluka

Cincanani ku hlalala ehenhla swivulwa.
Lemuka swihikahato.

1. Eka hina ku vulavuriwa Xitsonga, Xinghezi na Xivhenda.
2. Hambiloko hi vonaka hi nga fani, hinkwerhu hi vanghana.
3. Yima u hi hlamusela xitori xa wena!
4. I ncini xi endlaka leswaku u titwa u hlawulekile?
5. Mnn Nkuna a ku, “Dirowa xifaniso xa ndyangu wa ka n’wina.”
6. “Muti wa ka n’wina wu huma kwihi?” ku vutisa Phaphama.
7. “Mina ndzi thyiwile vito hi kokwana,” ku vula Kulani, “a ndzi tivi ri vula yini.”

Ku tsala

Tsala kambe swivulwa eka buku ya xitoloveto ya wena.
Nghenisa mihikahato leyi kayivelaka.

1. ekaya a hi dya nyama vuswa na matsavu
2. wena u vulavula ririmi rihi
3. hi hlamusele
4. manana u ri ndzi ambala mpahla yintshwa
5. hambiloko ndzi ri ntsongo ndzi navela leswikulu

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vhengele lerintshwa eLimpopo

Zain u tshamile ehenhla ka bokisi lerikulu. U langutile ehandle hi fasitere. Kaya leri lerintshwa ra le Limpopo a ri hambanile swinene na Pakisitani.

EPakisitani, Zain u twile ku vitaniwa ka vuyimbeleri bya mosque siku na siku. Lani, u twile tihomu na swinyenyana. Thyaka leri a ri ri ehansi a ri ri ro tshwuka swinene.

Ndyangu wa Zain wu pfurile vhengele leritsongo. U pfunile tatana wa yena ku kukula, Zain a titwa a nga tsakangi naswona a twa ri na xivundza. A nga tivi ririmi leri a ri tirhisiwa emugangeni. Vanhu va ku tala emugangeni lowu a vaya ekerekeni. A tivutisa leswaku a nga kota ku endla vanghana.

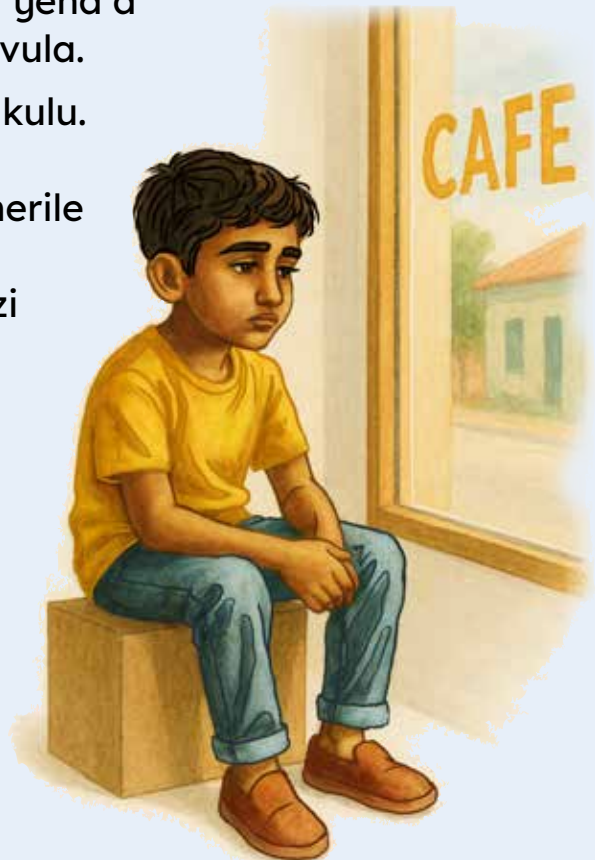
Siku rin'wana, mufana u ngenile evhengeleni na manana wa yena. Mufana u langutile Zain kutani a n'wayitela. U kombeterile exifuveni xa yena. "Thabo," ku vula mufana hi ku nonoka.

Zain u swi twisisile. U n'wayiterile na yena a kombetela xifuva xa yena. "Zain," a vula.

Thabo u n'wayiterile n'wayitelo lowukulu. "Kunjhani, Zain," ku vula Thabo hi Xinghezi xa vuron'wana. Zain u pfumerile hi nhloko. "Ndzi kona, Thabo," Zain a hlamula. Hinkwavo a va tiva Xinghezi switsongo, kambe va tirhisile ku n'wayitela ku vulavula.

Vusiku byalebyo, Zain u yile eku etleleni a titwa kahle. A swi ri kahle ku tiva leswaku Thabo ku nga ri khale a nga va munghana wa yena.

Xitori lexi xiya emahlweni vhiki leri landzelaka.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switloveto:

1. **Xana Zain a tshama kwini loko a nga si rhurhela eLimpopo?**
 - a. Joni
 - b. Pakisitani
 - c. Nghilandi
2. **Thyaka leri a ri ri eLimpopo a ri ri ra muhlovo wa njhani?**
 - a. Buraweni
 - b. Tshwuka
 - c. Xitshopana
3. **Xana vafana va vulavurile njhani hi siku ro sungula?**
 - a. Hi riqhingo
 - b. Hi ku tsala ehansi marito ya vona
 - c. Hi ku n'wayitela ko va na xinghana

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switloveto ya wena.

Uavasati wa Uatsonga wa

ambana xibelana.

Uavanuna wa ambala tinjhovo.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Trevor Noah, hosi ya ku nghena hinkwako

Trevor Noah u kulele eAfrika-Dzonga. Hi nkarhi wolowo, a ku ri na fambiselo ro biha swinene leri a ri vitaniwa xihlawuhlawu. Milawu a yi vula leswaku vanhu va tinxaka to hambana a va nga fanelangi ku tekana kumbe ku va na vana.

Manana wa Trevor a ri muntima, kasi tatana wa yena a ri mulungu. Hikokwalaho ka milawu, Trevor a nga pfumeleriwi ku ya etindhawini ta Vantima kumbe etindhawini ta Valungu. A ku ri hava rixaka leri a wela eka rona.

Loko va ya ephakeni, vatswari va yena a va boheke ku endla onge a va n'wi tivi. Nkarhi wun'wana, Trevor loko a ha ri ntsongo u vonile tatana wa yena kutani a tsaka. "Tatana!" a huwelela, a tsutsuma hi rivilo a kongoma eka yena. Tatana wa yena a chava maphorisa, kutani u boheke ku baleka. Trevor a ehleketa leswaku i ntlango wo tsakisa wo hlongorisana kutani a n'wi hlongorisa.

Loko Trevor a tshama na kokwanaxisati wa yena eSoweto, a nga swi koti ku tlanga exitarateni. Ndyangu a wu chava leswaku maphorisa ma ta n'wi teka. Trevor a lava ku tlanga hi mbilu ya yena hinkwayo kufikela laha a nga ceta mugodi ehansi ka darata ya gadeni.

Leswaku a endla vanghana, Trevor u dyondzile ku vulavula tindzimi to hambanahambana. Loko a vulavula na vanhu hi ririmi ra vona, a va rivala leswaku a nga fani na vona.

Hi ku famba ka nkarhi, xihlawuhlawu xi herile naswona Trevor u yile exikolweni lexikulu swinene. A ku ri yena ntsena n'wana wa rixaka leri pfanganisiweke naswona a nga swi tivi leswaku a nga tshama na mani hi nkarhi wo wisa. Kutani, u sungurile bindzu leritsongo ra xiphaza. U xaverile vana van'wana swakudya a tlhela a va hlekisa.

"U hlekisa ngopfu!" vana va n'wi byerile.

Ku hlekisa vanhu swi pfunile Trevor ku kuma ndhawu yo va xiphemu xa yona. Namuntlha, i n'wamisawu wa ndhuma emisaveni hinkwayo.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. Xana Trevor Noah u kulerile eka tiko rihi?

Trevor Noah u kulerile e ...

2. Hikokwalahokayini tatana wa Trevor a bohekile ku n'wi balekela ephakeni?

Tatana wa Trevor u bohekile ku n'wi balekela hikuva ...

3. Xana Trevor u endlile yini leswaku a ringeta ku tlanga na vana van'wana?

Ku ringeta ku tlanga na vana van'wana, Trevor ...

4. Hikokwalahokayini swi pfunile Trevor ku dyondza tindzimi tin'wana?

Swi pfunile Trevor ku dyondza tindzimi tin'wana hikuva ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Swo tala hi Trevor Noah; Trevor u yile eAmerika. U fambile kombo wa malembe. U vile a fambisa nongoloko wa ndhuma wa Nongoloko wa Siku kwale Amerika. Mamiliyoni wa vanhu va yi languta vusiku byin'wana na byin'wana.

Trevor u tsarile na buku hi vutomi bya yena. Buku leyi yi vitaniwa Born a Crime. Vanhu va misava va yi hlaya.

Trevor a nga rivalangi Afrika-Dzonga. U sungurile pfhumba ro pfuna vana ku kuma dyondzo ya kahle. "Dyondzo yi cincile vutomi bya mina." ku vula Trevor.

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?

2. Hikwalahokayini?

3. U nga ehleketa hi mahetelelo man'wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

Mofoloji

-ngi

Mofimi ya vhiki:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi?

- Yi komba leswaku leswi vuriwaka a swi humelelangi.

Mofimi leyi yi kumeka kwihi?

- Yi kumeka emakumu ka rito leri kombaka leswi nga humelelangiki.

Xikombiso:

- Kokwana a nga tirhangi nchumu.

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito na ku bula hi tinhlamuselo ta wona:

vulangi

tshamangi

cinangi

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Kokwana a nga tirhangi nchumu.

Hikuva kokwana u kurile a nga nyikiwangi nchumu. Hina hi fanele ku kukula no sweka, handle ka kokwana a nga nyikiwangi ntirho. Loko manana a kuma Kulani a nga kukulangi, wa holova. Na mina loko ndzi nga swekangi, wa holova. Manana u ri a hi fanelangi ku loloha.

A ku tirhekangi namuntlha. A hi fambangi hi ya tlanga hi nga si tirha. Masiku a ho endla wonge a hi n'wi twangi manana. Kambe Kulani a nga hi pfunangi ku tirha. Loko a hi nga kulangi a hi nga ta va hi tirhile.

Mofoloji

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka: **-ngi**

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya xitoloveto ya wena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

Hi wihi ntirho wa mofimi: -ngi?

1. Ko komba leswaku leswi vuriwaka swi humelerile.
2. Ku komba leswaku leswi vuriwaka swa ha ta humelela.
3. Ku komba leswaku leswi vuriwaka a swi humelelangi.

Mofoloji

Hlaya swivulwa swa swikombiso:

Lemuka leswaku xiphemu lexi khwatihatiweke xi cinca njhani nhlamuselo.

A ndzi dyondzangi.

A ndzi dyondza.

Mofoloji

Tsala kambe swivulwa leswi ebukwini ya wena.

Cinca rito kumbe xiphemu lexi khwatihatiweke ku komba: *leswi vuriwaka a swi humelelangi.*

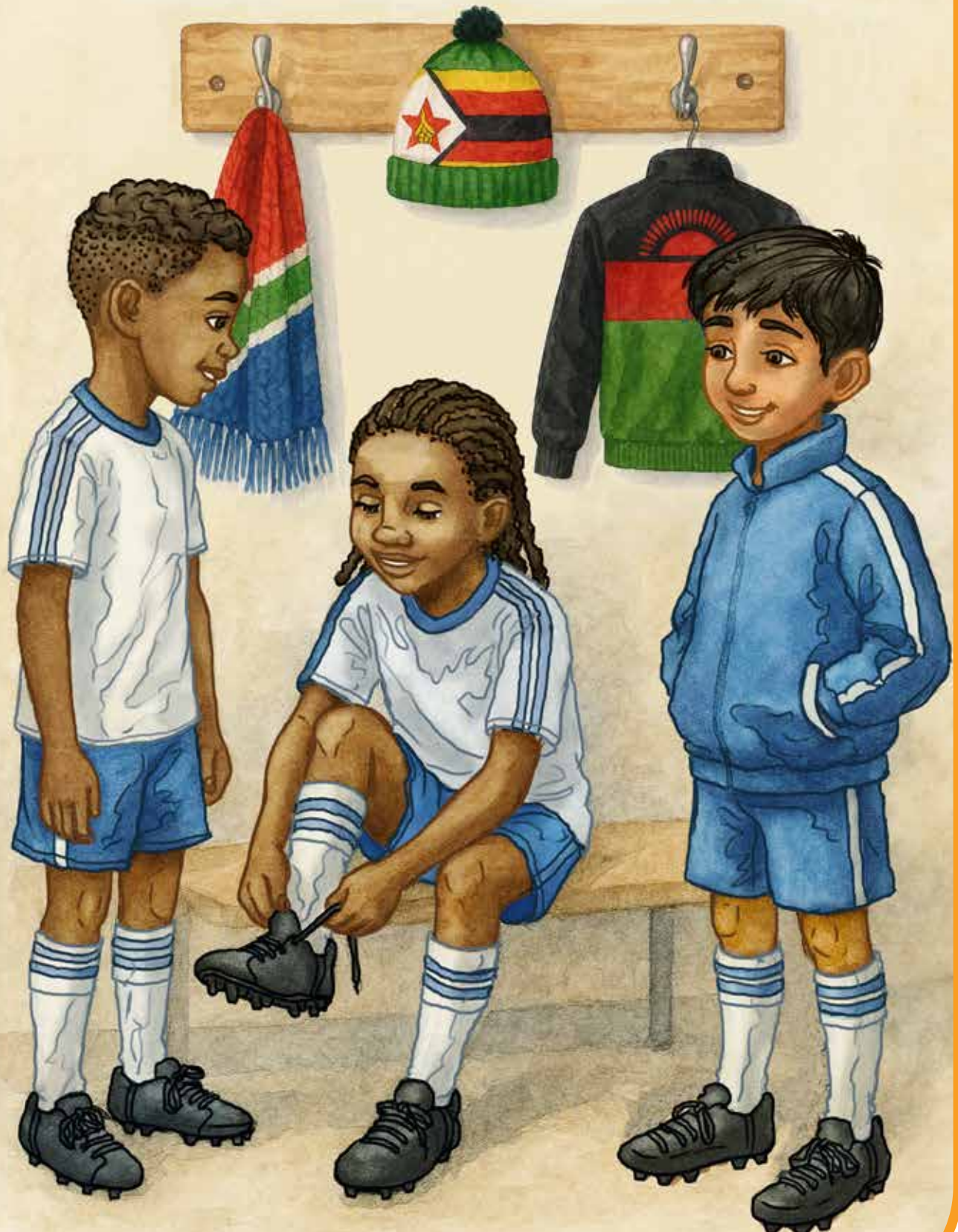
1. Namuntlha a ndzi nga longa.
2. Hikuva manana a nga sweka.
3. Hi nkarhi wo wisa a ndzi dya.
4. Mudyondzisi a nga ndzi vutisa nchumu.
5. Kambe a ndzi vilela.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Tolo a ku ri siku ra mfuwo kambe a hi tiphinangi. Hinkwerhu a hi cinangi hi nkarhi wa vunyanyuri. Hambu mikulungwani a yi biwangi. Hinkwerhu a hi nga tsakangi.

Vuswikoti byo rungula xitori

Ku khuluka

Tirhisa swihikahato ku ku pfuna ku hlaya hi nkholuko.

Loko u vona hiko, wisa.	.
Loko u vona hefemulo, yima hi ku hatlisa.	,
Loko u vona xivutisi, cinca rito ra wena ku vutisa xivutiso.	?
Loko u vona xihlamalo, cinca rito ra wena ku komba switwi.	!
Loko u vona switshaho, cinca rito ra wena ri fana na loyi a vulavulaka.	“...”

Ku khuluka

Cincanani ku hlayela ehenhla swivulwa.
Lemuka swihikahato.

1. Hi Siku ra Ndzhaka hi avelana tihove, swifaki, timanga na tindluwa.
2. Hambileswi ndzi nga ntsongo, leswi ndzi swi navelaka i swikulu.
3. Tinyungubyise hi vuwena!
4. Makhelwana wa wena u vhakele mani?
5. Manana a ku, “Ambala nguvu ya wena yo hlawuleka.”
6. “Vongani, hi wihi ntlango lowu a wu rhandza ku wu tlanga loko wa ha ri lontsongo?” ku vutisa Juluka.
7. “Ndzi huma etikweni ra le kule swinene,” ku vula hahani, “Kambe a ndza ha ku tsundzuki.”

Ku tsala

Tsala kambe swivulwa eka buku ya xitoloveto ya wena.
Nghenisa mihikahato leyi kayivelaka.

1. ekaya ndzi tshama na sesi buti kokwana na tatana
2. manana wa wena u kwihi
3. tshamisekani
4. malume u te vito tshinela ndzi ku hlevela
5. kokwana wa mina u na nkoka eka mina

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku avelana na ku dyondza swin'we

Hi siku leri landzelaka, Thabo u vujile. A khomile bolo ya ntlango wa milenge emavokweni. Thabo u kombile Zain bolo. “Play?” ku vutisa Thabo. A ku ri rito ro olova ra Xinghezi. Zain u pfumerile hi nhloko a komba ku swi tsakela. “Yes Play,” ku vula Zain.

Vafana va tshamile ehandle eka thyaka ro tshwuka. Va raharahile bolo nkarhi wo leha. Thabo u kombeterile murhi lowukulu. “Tree,” ku vula Thabo. Zain u langutile kutani a nwayitela. “Big tree,” ku vula Zain. Vafana a va tirhisa marito yo koma na mavoko ku vulavula.

Zain a lava ku ava swin'wana leswi humaka ePakisitani. U ngehenile endlwini a vuya na swakudya swa xineke leswi nga na xipayisisi. U nyikile Thabo xin'we. “Food,” ku vula Zain a ka ri a nwayitela.

Thabo u lumile. Matihlo ma yena ma languteka ma ri makulu. “Good! Hot but good!” Ku vula Thabo. A buracha khwiri ra yena a kombisa ku swi tsakela.

Zain u hlekile. A va nga si tiva marito mo tala ma Xinghezi. Kambe a va tirhisa swikoweto, ku nwayitela, na bolo ya ntlango wa milenge ku va vanghana va ntiyiso.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana Thabo u tile na thoyi ya muxaka muni evhengeleni?**
 - a. Ximovhana
 - b. Mimavulwa
 - c. Bolo ya ntIngo wa milenge
2. **Xana Zain u avelanile yini na Thabo?**
 - a. Buku leyintshwa
 - b. Swakudya swa sineke leswi nga na xipayisisi
 - c. Namuneti
3. **Xana i yini lexi fanaka hi vafana lavambirhi?**
 - a. A tsakela bolo ya milenge
 - b. A va dyondza ku vulavula Xinghezi
 - c. Hinkwaswo a na b

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Tinjhovo ta mina ti lombiwile.

*Tihove i swakudya swa
ndhavuko swa Vatsonga.*

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Afrika-Dzonga ya un’wana na un’wana

Ndyangu wa ka Olivier a wu huma eBurundi, ku nga tiko leritsongo ra le Afrika.

Mudyondzisi wa yena, Tatana Dube, u vurile leswaku, “Mundzuku i Siku ra Ndzhaka! Ambala swin’wana leswi humaka eka ndhavuko wa ka n’wina.”

Olivier u ehleketile hi swigubu swa Karyenda eBurundi. A tivutisa loko a pfumeleriwa ku tlangela ndhavuko wa yena n’wini.

Vusiku byebyo, Olivier u lorhile norho wo biha. U lorhile vana va hleka swiambalo swa yena swa ndhavuko.

Nimixo, Olivier u byerile tatana wa yena, “A ndzi lavi ku ya exikolweni namuntlha.”

“Hikokwalahokayini, ku humelerile yini?” ku vutisa tatana wa yena, Tatana Buyoya. Olivier u vurile leswaku, “A ndzi na swa mfuwo wa la Afrika-Dzonga.” Tatana wa yena u n’wayiterile a vula leswaku, “Siku ra Ndzhaka i ra munhu un’wana na un’wana.”

Tatana Buyoya u humesile lapi ra ndhavuko leri vuriwaka pagne. Olivier u ri ambarile kutani a ri languta exivonini. A ha languteka a ri eku vileleni. “Xana loko munhu un’wana a vula leswaku a ndzi weli kona?” Ku vutisa Olivier.

Tatana wa yena a ku, “Va byele leswaku Afrika-Dzonga i ya hina hinkwerhu!”

Olivier u nghenile etlilasini ya yena. U khomile moya. Kambe a ku na munhu loyi a nga n’wi hleka. “Haa! Ndzi tsakela swiambalo swa wena,” ku vula mudyondzikulobye, Ithabeleng. “Ndzi lava ku dyondza hi ndzhaka wa wena!” ku vula Funani.

Tatana Dube u n’wayitelerile tlilasini. “Ndzhaka ya hina hinkwayo i ya kwala!” ku vula Dube. Olivier u n’wayiterile swinene hikuva a swi tiva leswaku i wela kona na yena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana ndyangu wa ka Olivier wu huma etikweni rihi?**
Ndyangu wa ka Olivier wu huma e ...
2. **Xana vito ra lapi leri tatana wa Olivier a n'wi nyikeke rona i yini?**
Vito ra lapi i ...
3. **Xana i mani loyi a vuleke leswaku u lava ku dyondza hi ndzhaka ya Olivier?**
... va vurile leswaku u lava ku dyondza hi ndzhaka ya Olivier.
4. **Xana hi yihi ndzhaka leyi u lavaka ku dyondza swo tala hi yona? Hikokwalahokayini?**
Ndzi lava ku dyondza swo tala hi ... ndzhaka, hikuva ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Olivier u ngenile etlilasini. Mufana un'we a hleka. "I yini lexi?" ku vula mufana a karhi a kombetela.

Olivier a hlundzuka. Ivi a tsundzuka marito ya tatana wa yena.

"I mun'wenda wa Vavhenda. Afrika-Dzonga i tiko ra vanhu vo hambanahambana," ku vula Olivier. "Hi fanele ku amukelana."

Ttn Babane a pfumela hi nhloko. "Olivier u tiyisile. Tshinela. Hi byele hi ta ndhavuko wa Vavhenda."

Olivier u byerile tlilasi hi ndhavuko wa Vavhenda. A va byela hi Tiva ra Fundudzi. A va hlamusela hi micino ya xigombela na xifasi.

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?
2. Hikwalahokayini?
3. U nga ehleketa hi mahetelelo man'wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

Nkongomelo: Hi dyondza swilo

Mfuwiso wa ririmi:

Ntshaho

Maritoxidzi lama munhu un'wana a ma vuleke mayelana na nchumu wo karhi. Loko munhu un'wana a vula swo karhi swa matimba, hi tekela enhlokweni marito ma vona leswaku hi ta ma vula na hina.

"Hanya wonge wa fa mundzuku. Dyondza wonge u ta hanya hilaha ku nga heriki." Mahatma Gandhi

Nkoka wa ntshaho lowu wa Mahatma Gandhi i ku hlohlotela vanhu ku va va nga tshiki ku dyondza masiku hinkwawo.

Switori:

Engeto u dyondza ku anakanya

I mani Katherine Johnson?

Ntivomarito

ku anakanyisisa:	Maendlelo laha u tshamaka u miyerile naswona u dzikisa mianakanyo ya wena leswaku yi ku pfuna u titwa u rhulile naswona u tshunxekile.
ku rhula:	Ku titwa u rhulile, u tshunxekile naswona u nga vileli kumbe ku hlundzuka.
ku kavanyetiwa:	Loko nyingiso wa wena wu suka eka leswi u ringetaka ku dzikisa mianakanyo ya wena eka swona.
ku wisa:	Ku titwa u tshunxekile naswona u rhulile.
mutivi wa tinhlayo:	Munhu loyi a tirhisaka tinhlayo ku tlhantlha swiphiso na ku hlamula swivutiso.
matimba ya nkokamisava:	Matimba lama ma kokaka swilo swi kongoma emisaveni na ku hi sivela ku papamala.
xihlawuhlawu:	Ku khoma munhu un'wana hi ndlela yo ka yi nga ri kahle hikokwalaho ka leswi a nga xiswona.

Ntivomarito

mudendi:	Loko munhu a tshika ku tirha hikuva u kurile naswona u hetile ntirho wa yena.
antswisa:	Ku antswa eka nchumu wo karhi.
swiletelo:	Magoza lama ku byelaka ndlela yo endla nchumu wo karhi.
rhesipi:	Nxaxamelo wa swipfanganisiwa na magoza yo endla swakudya.
switirhisiwa (switirhisiwa swo dyondza):	Swilo leswi hi pfunaka ku dyondza, swo tanihi tibuku, swifaniso, tivhidiyo kumbe vanhu lava hi dyondzisaka.

Vutisa ndyangu wa wena:

I ncini xintshwa u tsakelaka ku xi dyondza?

U nga endlisa ku yini ku xi dyondza? Hi tigi tindlela to hambanahambana leti u nga ti tirhisaka ku ringeta ku dyondza swilo swintshwa?

Mofoloji

ti-

Mofimi ya vhiki:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi

- Yi tirha ku komba leswaku leswi vuriwaka swi humelela ehenhla ka muvuri wa swona.

Mofimi leyi yi kumeka kwihi?

- Yi kumeka emasungulweni ka rito leri vulaka ntirho wo karhi.

Xikombiso:

- tirhandza

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito na ku bula hi tinhlamuselo ta wona:

tiphina

tikhoma

tivenga

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vana va titlangisela bolo ya vona

Ndzi ta tihlambisa nimixo. Makwerhu u tihlamulela foni ya yena. Hi titoloveta ku vulavula Xitsonga siku ni siku. Vana va tidyondzisa tinsimu ta xikolo. Hinkwerhu hi tiphina hi ririmi ra hina.

Mina ndzi tivekela nkarhi wo hlaya tibuku nimadyambu. N'wananga u tibasiseka yindlu yakwe siku ni siku. Hi hungasa hi ku titsalela tinsimu. Vana va tidirowela swifaniso. Manana u tiswekela vuswa.

Mofoloji

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka: **ti-**

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya xitoloveto ya wena.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

Hi wihi ntirho wa mofimi leyi: ti-?

1. Yi tirha ku komba leswaku leswi vuriwaka swi humelela ehenhla ka movuri wa swona.
2. Yi tirha ku komba leswaku leswi vuriwaka a swi humeleli.
3. Yi tirha ku komba leswaku leswi vuriwaka swi tala ku humelela.

Mofoloji

Hlaya swivulwa swa swikombiso:

Lemuka leswaku xiphemu lexi khwatihatiweke xi cinca njhani nhlamuselo.

Vana va tota mafurha.

Vana va titota mafurha.

Mofoloji

Tsala kambe swivulwa leswi ebukwini ya wena.

Cinca rito kumbe xiphemu lexi khwatihatiweke ku komba: *leswaku leswi endliwaka swi endleka ehenhla ka movuri kumbe muendli wa swona.*

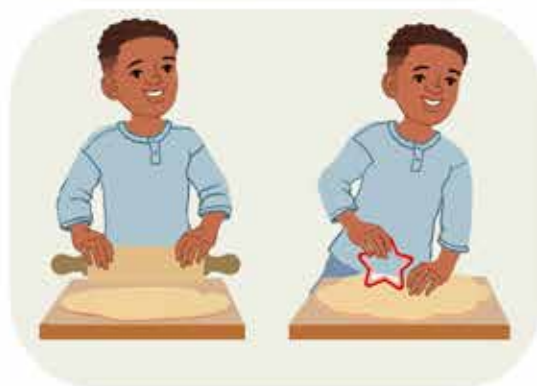
1. Unahina u mbarisa buruku.
2. Wahina u ri u lo hlambisa milenge.
3. Amukelani u khoma xihlaya.
4. Xikombiso yena u tsema misisi.
5. Vana va xikolo va basisela yindlu.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Baloyi na Mavundza va tisengela masi. Va sungule va tibabisela laha va nga ta tshama kona. Va tlhela va tiswekela na vuswa lebyi va nga ta byi dya na masi. Swi vula ku va ta tidyela masi na vuswa.

Nkongomelo: **Hi dyondza swilo leswintshwa**

Ku khuluka

Tirhisa swihikahato ku ku pfuna ku hlaya hi nkholuko.

Loko u vona hiko, wisa.	.
Loko u vona hefemulo, yima hi ku hatlisa.	,
Loko u vona xivutisi, cinca rito ra wena ku vutisa xivutiso.	?
Loko u vona xihlamalo, cinca rito ra wena ku komba switwi.	!
Loko u vona switshaho, cinca rito ra wena ri fana na loyi a vulavulaka.	“...”

Ku khuluka

Cincanani ku hlayela ehenhla swivulwa.
Lemuka swihikahato.

1. Lembe leri ndzi dyondzile ku khida, ku tsutsuma, ku raha bolo na ku chayela movha.
2. Endzhaku ko titoloveta, se ndzi kota ku chayela xikanyakanya.
3. Ndzi twe a ku yowee!
4. Hi swihi swilo swinntshwa leswi u nga swi dyondza lembe leri?
5. Tatana a ku, “Rahela bolo emapaleni.”
6. “U nga ndzi dyondzisa ku chayela xikanyakanya?” ku vutisa Tshikani.
7. “A ndzi kotangi ku hlaya lembe leri nga hundza,” ku vula Vongani, “Kambe sweswi se ndzi tilulamiserile.”

Ku tsala

Tsala kambe swivulwa eka buku ya xitoloveto ya wena.
Nghenisa mihikahato leyi kayivelaka.

1. ndzi nga hlaya tsala no hlayela ku fika eka dzana
2. i mani a nga ku vitana
3. mpahla yo n’wi bee
4. tatana u te ringata nakambe mundzuku
5. ndzi titolovete ngopfu se ndzi kota ku chayela

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Xikirini lexitsongo

Lesedi a tshama emugangeni lowutsongo kusuhi na Kuruman. A nga ri na khomphyutara. Xikolo xa vona a xi nga ri na tikhomphyutara na xona. Kambe Lesedi a lava ku dyondza. A lava ku tiva leswaku ku tsariwa njhani hi ku tirhisa khomphyutara. A tlhela a lava ku tirhisa inthanete.

“Hi rin’wana ra masiku, ndzi ta tirhisa khomphyutara leyikulu,” a byela kokwanaxisati wa yena. Manana Ditshopo a nwayitela. “U tlharihile, Lesedi. U nga dyondza xin’wana na xin’wana,” ku vula kokwanaxisati wa yena.

Manana Ditshopo a ri na riqingho ra ximanguvalama leritsongo. Madyambu man’wana na man’wana a tshika Lesedi a tirhisa riqingho ra yena. Lesedi u pfurile YouTube. U sechile tivhidiyo leti vulavulaka hi tikhomphyutara.

Xikirini a xi ri xitsongo, kambe Lesedi u langutisisile kahle. U langutisile vhidiyo leyi a yi dyondzisa hi ku lumeka na ku tima khomphyutara. Vhidiyo yi kombile batheni leyikulu leyi nga na sekele eka yona na layini. “Press here to start” ku vula wanuna loyi a ri eka vhidiyo.

U tlherile a langutisa tivhidiyo ta ku dyondzisa hi khibodo. U dyondzile laha maletere ma nga kona. A nga ri na khibodo ya ntiyiso, kutani u dirowile khibodo ya yena eka phepha.

Lesedi u titolovetile hi ku tirhisa khibodo ya yena ya le phepheni madyambu man’wana na man’wana. A ba phepha hi tintiho ta yena kutani a vula maletere hi rito ra le henhla.

Xitori lexi xiya emahlweni eka vhiki leri taka.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switloveto:

1. **Xana Lesedi a tshama kwihi?**
 - a. Edorobeni lerikulu
 - b. Kusuhi na Kuruman
 - c. EPakisitani
2. **Xana Lesedi u tirhisile yini ku vona tivhidiyo ta ka YouTube?**
 - a. Mavonakule leyikulu
 - b. Riqingho ra ximanguvalama ra kokwanaxisati wa yena.
 - c. Khomphyutara
3. **Xana Lesedi u dyondzile njhani maletere lama nga eka khibodo?**
 - a. U xavile khibodo
 - b. U komberile mudyondzisi wa yena
 - c. U dirowile khibodo eka phepha

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switloveto ya wena.

Nwana u lava khekhe ra

chokoleti.

I mhaka a rilaka a nga miyeli.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Engeto u dyondza ku anakanya

Engeto u pfukile ka ha ri nimixo swinene ku ya hlaya buku ya yena ehandle. Hi xitshuketa, u twile mpfumawulo wa le hansi wa ku hamutela wu huma eka muakelani. U yimile exitulwini xa yena kutani a hlometela hi le henhla ka darata ra ntanga. Vaakelani va yena, tatana na manana Kapoor, a va tshamile ebyanyini va pfarile mahlo.

“Xana va endla yini?” Engeto a tivutisa.

Hi nkarhi wa swakudya swa ninhlikanhi, Engetile u vonile munghana wa yena wa le xikolweni Geeta. “Ndzi vonile vatswari va wena va tshamile ehansi mixo lowu” ku vula Engeto. “Hikokwalahokayini va endla sweswo?” ku vutisa Engeto.

Geeta a n’wayitela. “Swi vuriwa ku khongela u miyerile! U khongela u miyerile leswaku u ta kota ku titwa u rhulile no basisa miehleketo ya wena.”

Hi madyambu wolawo, Engeto u swi ringetile endzhaku ka yindlu ya ka vona. U hingakanyile milenge a endla mpfumawulo wa le hansi wa “Hhhmmm”, kambe a nga titwangi a rhulile.

Hi siku leri landzelaka, u byerile Geeta leswaku a swi tirhi. Geeta u hlekile. “U swi endlile hi ndlela yo hoxeka! Ndzi ku vonile hi le henhla ka darata.”

Engeto na yena u hlekile. Loko xikolo xi huma, u yile endlwini ya ka va Geeta. Geeta na tatana wa yena, tatana Kapoor, va tekile Engeto va n’wi yisa endzhaku ka yindlu. Va n’wi kombile ndlela yo tshama, laha a faneleke ku veka mavoko ya yena kona na ndlela leyi a faneleke ku hefemulela endzeni hayona.

“Pfala mahlo ntsena u ehleketa hi ku hefemula ka wena,” ku vula Geeta. Engeto u ringetile, kambe a tshamela ku ehleketa hi ntirhokaya wa yena wa tinhlayo na leswi manana wa yena a swi sweka loko a sweka swakudya swa nimadyambu. “Xana u titwa u rhulile?” ku vutisa tatana Kapoor. “A ndzi tivi loko ndzi nga swi kota,” ku hlamula Zandile.

“Swi lava ku titoloveta,” ku vula Geeta hi ndlela ya kahle. “Vuya mundzuku hi ta titoloveta swin’we.”

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana Engeto u vonile yini hi le henhla ka darata?**
Engeto u vonile ...
2. **Xana va ka Kapoor a va endla yini?**
Va ka Kapoor a va ...
3. **Xana Engeto u ehlekete hi yini loko a ri karhi a ringeta ku khongela a miyerile?**
Engeto a ehleketa hi ... na ...
4. **Xana u endla yini loko u lava ku titwa u rhulile?**
Loko ndzi lava ku titwa ndzi rhulile, ndzi ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Engeto u ye kaya a nga tsakangi. “Ndzi nge koti ku pfuna,” Engeto u byela manana wa yena. “Nhloko ya mina yi hlangananile.”

Manana wa yena a n’wayitela. “Loko ndzi neka mpahla, ndzi ehleketa hi moya na dyambu. Ndza tsaka.”

Hi siku leri landzelaka, Engeto u hlayile buku a tshamile ehandle. A yingisela swinyanyana. A titwa a phyuphyile.

Hi siku rolero, Engeto u vonile Geeta. “Xewani Geeta,” ku xeweta Engeto. “Ndzi kume ndlela yi tirhulisa miehleketo. Ndzi tshama exirhapani na buku ya mina. Swi kahle?”

“Ina, swi kahle,” ku vula Geeta. “Swi kahle ku va u kumile swo ku rhurisa miehleketo.”

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?
2. Hikwalahokayini?
3. U nga ehleketa hi mahetelelo man’wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

Vulongoloxamarito

Cinca swivulwa swi va eka nkarhi lowu taka:

Tsundzuka, loko hi cinca xivulwa ku ya eka nkarhi lowu taka, hi:

- Hi engetela xiphemu xa 'u ta' ku rhangela riendli.
- Leswi swi komba leswaku leswi vuriwaka a swi si humelela.

1. Kopunula swivulwa eka buku ya xitiloveto ya wena:

Mikateko u dya xinkwa xa jamu.

2. Engetela 'u ta' ku rhangela

u ta dya

3. Tsala xivulwa eka

Mikateko u ta dya xinkwa xa jamu.

4. Vuyelela swivulwa.

- a. Mufana u tlanga bolo.
- b. Manana u baka khekhe.
- c. Tsakani u hlanya buku.

Vulongoloxamarito

Veketela swiviulwa swa nkarhi lowu nga hundza:

1. Kopunula swivulwa eka buku ya wena

u ta aka wanuna yindlu

2. Kuma no khwatihata nhlokomhaka

u ta aka wanuna yindlu

3. Kuma no tsondzela riendli

u ta aka wanuna yindlu

4. Kuma no hlovohata xiendliwa

u ta aka wanuna yindlu

5. Tsala xivulwa hindlela leyi: nhlokomhaka + u ta + riendli + xiendliwa

wanuna u ta aka yindlu

6. Nghenisa swihikahato:

Wanuna u ta aka yindlu.

7. Vuyelela swivulwa:

- a. yi ta yimbelela risimu khwayere
- b. mbyana movha yi ta caca
- c. xifaniso u ta dirowa Tsakani

Vulongoloxamarito

Cinca swivulwa ku ya eka nkarhi lowu taka.

1. Tatana u xava movha.
2. Hi rhwalela thyaka.
3. Manana u vhekela kokwana.
4. Ximanga xi hlongorisa kondlo.
5. Hahani u xavisa matsavu.

Vulongoloxamarito

Paketela swivulwa swa nkarhi lowu taka.

1. u ta heleketa exikolweni sesi
2. u ta dyondza masingita ku khida
3. makaroni kokwana u ta sweka
4. ntlango xipano xu ta hlula
5. ndyangu thelevhixini u ta vona

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku dyondza ku hlambela

Evhikini leri taka Ntsako u ta dyondza hlambela. Mudyondzisi wa yena, Mudyondzisi Zinhle, u ta dyondzisa vana ku sweka hi gezi. “U nga chavi Thabo”, u ta ku khoma xikatla loko u vuya.

Eku sunguleni, Thabo u ta hlambela hi tlhelo ra magandlati lamakulu. Endzhaku ka sweswo, u ta hefemula hi matimba ivi a raharaha milenge ya yena. Loko tiholideyi ti hela, Thabo u ta hlula mphikizano wa mitlango.

Vuswikoti byo rungula xitori

Vulongoloxamarito

Cinca swivulwa ku ya eka nkarhi lowu taka.

1. Rhandzo u dirowa xifaniso.
2. Nyiko u penda yindlu.
3. Sesi u chaya katara.
4. Amukelani u kukula rivala.
5. Unahina u yimbelela risimu.

Vulongoloxamarito

Paketela swivulwa swa nkarhi lowu taka.

1. risimu u ta tsala khensani
2. u ta paketela swiluva manana
3. xigevenga phorisa ri ta khoma
4. u ta teka xinepe wahina
5. xikolo u ta pfula nhloko ya xikolo

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Khonsati yo cina

N'hweti leyi taka ku ta va na khonsati leyikulu yo cina. Dzunani u ta dyondza ku cina eka khonsati leyi. Siku rin'wana ni rin'wana u ta titoloveta ku cina eholweni ya xikolo. "Ndzi ta cina hi matimba ya mina hinkwawo," Dzunani u tshembisa mudyondzisi wa yena.

Hi vusiku bya khonsati, holo yi ta tala hi vanhu. Vuyimbeleri byi ta sungula. Dzunani u ta tlula nghena exitejini. Hinkwavo va ta n'wi bela mavoko ku n'wi khutaza. Dzunani u ta n'wayitela.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku dyondza swilo leswikulu

Hi ku hatlisa, Lesedi a lava ku dyondza swilo swo tala. U tirhisile riqingho ra manana Ditshopo ku vona tivhidiyo leti dyondzisaka hi tiimeyili. “Imeyili i papila leri nga eka khomphyutara,” ku hlamusela vhidiyo. Lesedi u langutisile leswaku adirese yi tsariwa hi ndlela yini. U dyondzile ku tirhisa mfungho wa @.

“Swi languteka onge i ximanga lexi govekeke” ku ehleketa Lesedi hi ku n’wayitela. U tsarile imeyili ya yena ya le miehleketweni eka buku ya yena yo tsalela tinotsi ya xikolo.

Lexi landzeleke, u langutisile tivhidiyo leti dyondzisaka hi inthanete. U vonile ndlela leyi vanhu va tirhisaka ndhawu yo secha ku kuma vuxokoxoko. U tlherile a langutisa tivhidiyo leti dyondzisaka ndlela yo tsala tidokumente. Vhidiyo yi kombisile ndela leyi u nga kurisaka hakona marito, ku bolidi na ku tsala swi basa. U kopunurile magoza lama ya khomphyutara eka buku ya yena yo tsalela tinotsi.

Hi rin’wana ra masiku, mudyondzisi wa yena tatana Molefe a ri na xihlamariso. U tile na khomphyutara ya yena etlilasini. “Xana i mani loyi a kotaka u lumeka lexi?” ku vutisa tatana Molefe.

Vana van’wana a va miyerile. A va languteka va chuwile. Lesedi u yimisile voko ra yena. “Ndza swi tiva, mudyondzisi,” ku hlamula Lesedi.

U yile emahlweni. U kumile batheni ya ku lumeka hi ku hatlisa kutani a yi tlhokonya. Xikirini xi lumeka muhlovo wo vangama wa wasi.

Tatana Molefe a nwayitela. “U swi kotile, Lesedi!” a vula. Lesedi a titwa a tinyungubyisa. Tidyondzo ta yena ta riqingho ra ximanguvalama ti tirhile.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana hi xihhi xiharhi lexi mfungho wa @ wu endleke leswaku Lesedi a ehleketa hi xona?**
 - a. Nyoka
 - b. Xivungu
 - c. Ximanga
2. **Xana tatana Molefe u tile na yini siku rin'wana exikolweni?**
 - a. Khomphyutara ya yena
 - b. Bolo ya milenge
 - c. Swakudya swo olova leswi nga na xiipayisisi
3. **Xana Lesedi u titwile njhani loko a lumeka khomphyutara?**
 - a. A titwa a chava
 - b. A titwa a tsanile
 - c. A titwa a tingungubyisa

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Matimu u tlanga bolo ya
milenge.

Mudyondzisi wa yena Mnn
Baloyi u tsakile swinene.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

I mani Katherine Johnson?

Vusiku byin'wana, Geeta na tatana wa yena a va langutile n'weti. "Ndzi lava ku ya en'wetini siku rin'wana," ku vula Geeta. "Ndzi ehleketa leswaku u fanele u tsakela ku fana na Katherine Johnson," ku vula tatana wa yena.

"Katherine Johnson i mani?" ku vutisa Geeta. "Handle ka yena, a ku nga ri na munhu loyi a ta ya en'wetini," ku vula tatana wa yena.

Katherine Johnson a ri mudiyondzi wo tlhariha. U sungurile xikolo xa le henhla a ri na malembe ya 10. U yile eyunivhesiti loko a ri na malembe ya 14. Katherine a ri na vuswikoti swinene eka dyondzo ya Tinhlayo. Tiphurofesa ta yena a ti fanele ti n'wi endlela tidyondzo letintshwa.

Geeta a nga si swi ehleketa ku ya exikolweni xa le henhla.

Katherine a nga swi kotangi ku kuma ntirho lowu a wu lava endzhaku ka tidyondzo ta le yunivhesiti. A swi tika swinene eka vavasati va Vantima ku kuma ntirho wo fana na wolowo hikokwalaho ka xihlawuhlawu.

"Xana xihlawuhlawu i yini?" ku vutisa Geeta. "Hi loko vanhu va khomiwa hi ndlela yo ka yi nga ri kahle hikokwalaho ka nchumu wo fana na rixaka kumbe rimbewu ra vona," ku vula tatana wa yena.

Geeta u tsundzukile loko Malcolm a vula leswaku a nga koti tidyondzo ta Tinhlayo hikuva a ri nhwanyana. Swi twarile swi hoxekile.

Loko Katherine a sungurile ku tirha eka NASA, vavanuna va endlile leswi fanaka eka Katherine. A fanele ku tshamela ku byela vanhu leswaku a ri na vuswikoti byo ringanela.

Eku heteleleni va n'wi komberile leswaku a va kona loko va ri na nhlengeletano. Katherine u pfunetile ku hlela ndlela ya ku haha sungula ku ya en'wetini.

"Ndzi ehleketa leswaku Katherine a nga tsakela ku dyondza Tinhlayo ematshan'weni yo ya eN'wetini!" Ku vula tatana wa Geeta.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta switoloveto:

1. **Xana Geeta a lava ku ya kwihi siku rin'wana?**
Geeta a lava ku ya ... siku rin'wana.
2. **Xana i mani loyi a vuleke leswaku Geeta a nga koti dyondzo ya Tinhlayo?**
... u vurile leswaku Geeta a nga koti dyondzo ya Tinhlayo.
3. **Xana Katherine Johnson a tirha kwihi?**
Katherine Johnson u tirhile eka ...
4. **Xana u ehleketa leswaku swi njhani ku ya en'wetini?**
Ndzi ehleketa leswaku swi ta va swi ri ...

Hlaya mahetelelo yo hambana ya xitori.

Swo tala hi Katherine: Mufambi wa le xibakabakeni loyi a vuriwaka John Glenn a haha a rhendzeleka na misava. Khomphyutara yi n'wi pfuna ku va a kuma ndlela kambe a nga yi tshembi ngopfu.

“Kombela Katherine u languta tinomboro,” ku vula Katherine. “Loko a ku swilulamile, ndzi tilulamiserile ku famba.”

Tinomboro ta Katherine a ti ri tona, na xihahampfhuka a xi hlayisekile.

Loko Katherine a ri na malembe ya 97, Phuresidente u n'wi nyikile mendlele yo hlawuleka. Ku na filimi leyi vulavulaka hi yena. Yona yi vuriwa Hidden Figures. Katherine u hanyile malembe ya 101.

Bulani hi mahetelelo yo hambana.

1. Hi wahi mahetelelo lama u ma rhandzaka ngopfu?
2. Hikwalahokayini?
3. U nga ehleketa hi mahetelelo man'wana mo hambana lama xitori xi nga helaka hi wona?

**Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)**

This work is licensed under a **Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

